

HUUMEIDEN KÄYTÖN HAURASTUTTAMA ÄITIYS INTEGRATIIVINEN KIRJALLISUUSKATSAUS

Maria Meronen
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Jyväskylän Avoin Yliopisto
Tekijä Maria Meronen	
Työn nimi Huumeiden käytön haurastuttama äitiys. Integratiivinen kirjallisuuskatsaus	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Kandidaatintutkielma
Aika joulukuu 2023	Sivumäärä 36
Ohjaaja YTT Jiri Nieminen	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämän kirjallisuuskatsauksen aiheena on huumeita käyttävien naisten äitiys. Tutkimuksessa tarkastellaan Pierre Bourdieun habituksen käsitteen avulla, miten habitus vaikuttaa huumeita käyttäneiden naisten äitiyteen ja kohtaamiseen auttamisjärjestelmässä. Tutkimus tekee näkyväksi sosiaalisten rakenteiden ja toimijuuden välisiä suhteita, jotka vaikuttavat huumeriippuvaisen äitiyden kokemukseen.</p> <p>Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä toimii Pierre Bourdieun habitus käsite. Habitus käsitteen avulla voidaan tarkastella miten rakenteet ohjaavat huumeita käyttävien naisten toimintaa äitinä, mutta toimija ei ole pelkästään rakenteiden armoilla. Teoria osuudessa kuvataan myös äitiyttä ja päihdeongelmaa yhteiskunnallisina ilmiöinä aiemman kirjallisuuden kautta.</p> <p>Tutkimus on toteutettu integratiivisena kirjallisuuskatsauksena. Aineistona on kuusi suomen- tai englanninkielistä tutkimusartikkelia huumeita käyttäneiden naisten äitiydestä. Aineistonhaku on suoritettu systemaattisesti ja lisäksi aineistoa on etsitty manuaalisesti. Tutkimukset ovat tehty vuosien 2006–2019 välillä Suomessa, Thaimaassa, Portugalissa ja Australiassa. Analysointi tehtiin teorialähtöisellä sisällönanalyysillä, jota ohjasi Bourdieun habitus käsitteestä tehty analyysirunko.</p> <p>Tutkimus osoitti, että naisten kokemus äitiydestään muodostuu kulttuurisesti jaetusta äitiyden ihanteesta. Huumeidenkäyttäjän habitus on maskuliininen, kova ja rikollinen. Sen vastakkaisuus äitiyden habituksen kanssa on niin voimakas, että äidit tulevat suljetuksi äitiyden kentältä. Ulossulkeminen näkyy äitien sisäisenä kokemuksena, mutta myös yksittäisissä kohtaamisissa työntekijän ja asiakkaan välillä sekä auttamisjärjestelmän rakenteissa. Ilmiön ymmärtäminen on tärkeää, jotta huumeita käyttävät äidit tulevat kohdattuiksi oikein palvelujärjestelmässä. Lisäksi haluan tutkimuksella tehdä näkyväksi huumeidenkäyttäjän habitukseen liittyviä ennakkoluuloja ja leimaantumista, joka koskee niin huumeidenkäyttäjää kuin tämän läheisiä.</p>	
Asiasanat Integratiivinen kirjallisuuskatsaus, Habitus, Äitiys, Huumeiden käyttö, Ulossulkeminen	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Aineiston tiedot.....	16
TAULUKKO 2	Analyysirunko.....	17
TAULUKKO 3	Aineiston esittely	37

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	HUUMEITA KÄYTTÄVÄ ÄITI JA HABITUS.....	4
2.1	Habitus.....	4
2.2	Päihderiippuvuus ja äitiys.....	7
2.3	Päihderiippuvuus yhteiskunnassa	10
3	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN	13
3.1	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	13
3.2	Integratiivinen kirjallisuuskatsaus ja tutkimusprosessi.....	14
3.3	Teorialähtöinen sisällönanalyysi	16
3.4	Tutkimuksen eettisyys.....	17
4	TULOKSET	19
4.1	Huumeita käyttävä äiti ja habitus.....	19
4.2	Auttamisjärjestelmä: tukija vai ulossulkija?.....	22
4.3	Habituksen dynaamisuus	25
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	28
	LÄHTEET	32

LIITTEET

1 JOHDANTO

Hyvinvointi on lisääntynyt Suomessa 2000-luvulla, mutta samalla väestöryhmien väliset hyvinvointierot ovat kasvaneet ja huono-osaisuus on kasautunut yhteiskunnan marginaaleihin. Huono-osaisuuden kasautumisesta puhutaan, jos esimerkiksi köyhyys, työttömyys, alhainen koulutustaso, fyysiset ja psyykkiset sairaudet tai hankaluudet ihmissuhteissa aiheuttavat hyvinvoinnin vajeita usealla eri elämäntilanteella. Päihdeongelmiin liittyy usein huono-osaisuuden kasautuminen, mikä tekee niiden hoidosta haastavaa. Tuen tarpeet ovat moninaisia, mutta palvelut kapeita ja resurssit niukkoja. (Pehkonen, Kekoni & Kuusisto 2019, 9–11.)

Erityisesti huumeidenkäyttäjät ovat nykyisen päihdepolitiikan seurauksena ahtaalla. Syynä on huumeidenkäytön rangaistavuus, minkä seurauksena hoitoon hakeutuminen on vaikeaa syrjinnän ja seurausten pelon vuoksi. Koska huumeidenkäyttäjät tuomitaan rikollisiksi, ongelmaa piilotellaan mahdollisimman pitkään. Varhainen puuttuminen on siksi haastavaa. Poliisin tietojärjestelmässä on aktiivisena noin 100 000–200 000 käyttörikosmerkintää. Käyttörikosmerkinnästä voi seurata mm. vankeusrangaistus, sakkoja, toistuvia huumeetesteauksia, ajo-oikeuden rajoitus tai työ- ja opiskelupaikan menetys. (Hakkarainen 2023, 21–24.) Kynnys hakea apua on siis suuri. Suomalaista päihdepolitiikkaa on kritisoitu julkisessa keskustelussa epäinhimilliseksi ja siihen on vaadittu muutoksia (Nuotio, Simojoki & Yli-Hemminki 2023, 10–11). Huumeiden käytön ehkäisy rankaisemalla ei ole johtanut toivottuihin tuloksiin, mutta sen sijaan se on johtanut huumeiden käyttäjien kokemuksiin sosiaalisiin haittoihin, syrjäytymiseen, hoitoon hakeutumisen hankaluuteen ja puheeksi oton vaikeuteen. (Hakkarainen 2023, 24.)

Päihderiippuvuus on sekä yksilön että yhteiskunnan ongelma, sillä riippuvuuteen voi sairastua kuka vain yhteiskuntaluokasta huolimatta. Päihderiippuvuuteen liittyy myös riski sairauden periytyemisestä sukupolvelta toiselle. Therborn (2014, 71–72) kuvaa ylisukupolvisten ongelmien syntyä toimijuuden muotoutumisena. Tämän näkemyksen mukaan toimijoille periytyy jo lapsuudessaan terveys ja toimintatarvo, joka selittää sosiaalisia eroja koulumenestyksessä, työssä ja sosiaalisessa asemassa. Lisäksi eriarvoisuutta

syntyy, kun toiset yksilöt saavat tietoonsa mahdollisuuksistaan ja toiset eivät. Bourdieu (1998, 44-45) taas kuvaa yksilön toimijuuden rajoittuneisuutta sosiaalisen tilan tai kentän kautta. Yhteiskuntaluokkien väliset erot syntyvät eri tavoin jakautuvien taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten pääomien kautta. Yhteiskuntaa hän kuvaa eri tavoin jakautuviksi kentiksi, joilla habitukset taistelevat. Purhonen (2014, 154) tuo esille, että Bourdieun mukaan habitus muodostuu pitkän ajan saatossa opituista toimintataipumuksista, jotka ovat alkujaan yksilön sosiaalisesta asemasta ja kokemuksista. Habitus sisältää siis rakenteita, kuten omaksuttuja arvoja, luokitteluja ja toimintaa. Bourdieun teorian avulla voidaan tuoda esiin arkielämän kannalta näkymättömiä asioita ja tehdä näkyväksi sosiaalisiin rakenteisiin piiloutunut kärsimys ja ongelmat (Purhonen & Roos 2006, 16-19).

Tämän kirjallisuuskatsauksen aiheena on huumeita käyttävien naisten äitiys. Valitsin aiheen sen ajankohtaisuuden vuoksi. Nykyinen päihdepolitiikka on kerännyt kritiikkiä ja keskusteluun on noussut pitäisikö huumeiden käytön rangaistavuus poistaa laista huumeiden käyttäjien sosiaalisen aseman ja hoitoon pääsyn parantamiseksi (Hakkarainen 2023, 22-25). Tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystä siitä, miten huumeita käyttävien äitien habitukseen liittyvä leimaantuminen ja ennakkoluulot vaikuttavat heidän äitiyteensä ja kohtaamiseen auttamisjärjestelmässä tämän aineiston perusteella. Habitus käsitteen avulla voidaan tarkastella miten rakenteet ohjaavat huumeita käyttävien naisten toimintaa äitinä, mutta toimija ei ole pelkästään rakenteiden armoilla. Yksilö pystyy myös itse vaikuttamaan toimintaansa. Kirjallisuuskatsauksen näkökulma on Bourdieun tapaan suhdekeskeinen, eli rakenteiden ja toimijoiden väliset suhteet ovat tarkastelun keskiössä.

Tutkimus on toteutettu integratiivisena kirjallisuuskatsauksena. Aineisto koostuu kuudesta vertaisarvioiduista tutkimusartikkelista, jotka käsittelevät huumeita käyttäneiden naisten kokemuksia äitiydestä. Aineiston artikkelit ovat sekä maantieteellisesti että ajallisesti hajautettu, joten aineisto antaa ilmiöstä laajan kuvan. Huumeidenkäyttäjän habitus on hyvin vastakkainen sen kanssa, mitä ajatellaan äidin habituksesta. Tämä vastakkainasettelu vaikuttaa siihen, miten huumeita käyttäviin äiteihin suhtaudutaan. Tutkimus tuo esille myös yhteiskunnallista kerrostuneisuutta, sillä habitukseen ruumiillistuu yksilön sosiaalinen asema. Huumeiden käyttö liittyy usein heikkoon sosiaaliseen asemaan ja syrjäytymiseen, koska se nähdään rikollisena toimintana. Bourdieu kuvaa marginaaliseen asemaan asettamista ulossulkemisen kautta. Siinä missä habitus yhdistää samankaltaiset sosiaaliset asemat ja elämäntyyliyt yhtenäiseksi joukoksi, se sulkee muut tämän ulkopuolelle. (Bourdieu 1998, 18-19; 36-37.) Koska ulossulkeminen ei ole usein tietoista toimintaa, vaan seurausta sosiaalisista ja sisäistetyistä rakenteista, on se tärkeää tehdä näkyväksi. Ilmiön ymmärtäminen ja näkyväksi tekeminen on välttämätöntä, jotta huumeita käyttävien äitien asema

voidaan huomioida sosiaalityössä ja palveluiden kehittämisessä. Lisäksi se tekee näkyväksi yhteiskunnallisen eriarvoisuuden, joka on piiloutunut sosiaalisiin rakenteisiin ja palvelujärjestelmiin.

Teoreettisessa osuudessa avataan Bourdieun habitus-käsitettä ja yhteiskunnallisia rakenteita. Luvussa kaksi kuvataan myös äitiyttä ja päihdeongelmaa yhteiskunnallisina ilmiöinä aiemman kirjallisuuden kautta. Luvussa kolme käydään läpi tutkimuksen tarkoitus, tutkimuskysymykset sekä tutkimusprosessin vaiheet. Lisäksi luvussa käsitellään aineiston hankintaa, sen rajaamista ja analysointia sekä tutkimuksen eettisyyttä. Tutkimuksen tulokset esitellään luvussa neljä. Tuloksissa kuvataan, miten huumeiden käyttöön liittyvä habitus vaikuttaa äitiyteen aineiston perusteella. Lisäksi kuvataan habituksen vaikutusta huumeita käyttävien äitien asemaan auttamisjärjestelmässä sekä miten habituksen dynaamisuus tulee esille aineistosta. Luvussa kuusi esitellään johtopäätökset ja niihin liittyvää pohdintaa.

2 HUUMEITA KÄYTTÄVÄ ÄITI JA HABITUS

2.1 Habitus

Pierre Bourdieu (1930–2002) oli ranskalainen sosiologi, jonka tuotanto on saanut kansainvälistä vaikutusvaltaa. Bourdieu nosti teorioillaan useita tärkeitä käsitteitä keskusteluun, kuten habitus, kenttä ja pääomat. Käsitteet auttavat hahmottamaan sosiaalisen elämän rakentumista. Hänen tuotantonsa tunnusomaisia piirteitä ovat teorian ja empirian vahva yhteys ja yhteiskunta kriittisyys. Bourdieun tarkoituksena oli tuoda esiin arkiajattelun kannalta näkymättömiä asioita ja tehdä näkyväksi taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden aiheuttama kärsimys ja ongelmat. (Purhonen & Roos 2006, 16–19.) Bourdieun tuotanto on herättänyt hämmennystä, sillä hän on pyrkinyt luomillaan käsitteellisillä ja metodologisilla välineillään tekemään tarpeettomaksi perinteiset yhteiskuntatieteelliset käsite vastaparit, kuten subjekti ja objekti, rakenne ja toimija tai mikro- ja makroanalyysi. Bourdieu on kehittänyt yhteiskuntatutkimuksen muotoa, jossa nämä vastaparit liitetään vahvasti toisiinsa. Sen sijaan, että pyrittäisiin tarkastelemaan rakenteen tai toimijan ontologista ensisijaisuutta, Bourdieu keskittyy tarkastelemaan näiden välisiä suhteita. Relationaalista näkökulmaa hän tukee suhteita kuvaavilla käsitteillään, kuten habituksella ja kentällä. Habitus sisältää yksilön ruumiiseen tallentuneita historiallisia suhteita, jotka näkyvät arvostamisen ja toiminnan eri muotoina. Kenttä taas sisältää sekä vallan, pääoman ja historian muokkaamia suhteita. Kenttä ja habitus yhdessä taas yhdistävät yksilön toiminnan ja yhteiskunnallisten rakenteiden välisiä suhteita (Bourdieu & Wacquant 1995, 21–22, 35–37)

Bourdieu selitti yhteiskuntaluokkien välisiä eroja eri tavoin jakautuvien taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten pääomien avulla. Taloudellinen pääoma edustaa rahallisia resursseja ja vaurautta. Se mahdollistaa myös muiden pääomien

kerryttämisen, sillä muut pääomat vaativat investointeja. Kulttuurinen pääoma edustaa esimerkiksi koulutuksen kautta hankittavaa pääomaa, joka mahdollistaa pääsyn tiettyihin tehtäviin ja sitä kautta mahdollistaa taloudellisen pääoman kerryttämisen. Kulttuurinen pääoma ei kuitenkaan ole vain koulutusta, vaan siihen liittyy kulttuurinen maku ja habitus, jotka erottelevat ihmisiä ylempiin ja alempiin kulttuurisiin ryhmiin. Ne keillä on eniten taloudellista ja kulttuurista pääomaa, päättävät millainen maku on suosiossa. (Platt 2016, 65–66.) Habituksessa näkyy ruumiillistunut kulttuurinen pääoma esimerkiksi kielen, murteen, ruumiinkielen tai kielitaidon kautta (Purhonen ym. 2014, 18). Sosiaalinen pääoma sisältää taas sosiaaliset verkostot, jotka mahdollistavat pääsyn tiettyihin sosiaalisen verkoston käytettävissä oleviin resursseihin. Sosiaalinen pääoma on siis resurssien kokonaisuus, jonka yksilö saa käyttöönsä sosiaalisten verkostojen avulla. Tähän sisältyy solidaarisuus ja velvollisuus omia verkostoon kuuluvia kohtaan ja sillä on ulossulkeva vaikutus muihin ryhmiin. (Platt 2016, 66.)

Bourdieu yhdisti teoriassaan toimijuutta ja rakenteita habituksen käsitteellä. Habitus muodostuu sisäistetyistä ja pitkän ajan saatossa opituista toimintataipumuksista, jotka ovat alkujaan yksilön sosiaalisesta asemasta ja kokemuksista. Yksilön elinolot, koulutus, sosiaalinen tausta, pääomat, sosiaaliset suhteet, kasvatus ja elämän kokemus ruumiillistuu habitukseksi, joka muodostaa yksilön suhteen maailmaan ja tavan toimia eri tilanteissa. Habitus sisältää siis rakenteita, kuten omaksuttuja arvoja, luokitteluja ja toimintaa. (Purhonen ym. 2014, 154.) Toimijoihin iskostuu toimintatavat ja rakenteet antavat tietyt mahdollisuudet toiminnantilalle. Sosiaaliset kentät ovat näitä rakenteita ja sisäistetyt rakenteet ilmenevät habituksena. Bourdieun teoriassa toimijat eivät siis ole täysin rakenteiden armoilla, mutta rakenteet rajoittavat toimijuutta. (Bourdieu 1998, 7–8.)

Habitus on kentän, siis yhteiskunnallisen tilan, aineellistuma. Omalla kentällään yksilö on kuin kala vedessä ja tunnistaa kentän intressit ja tehtävänsä ilman tietoista harkintaa. Vaikka toimintaan ei liity aina rationaalista pohdintaa se ei kuitenkaan tarkoita, että toiminta ei olisi järkevää. Juuri tämä on tärkeä ymmärtää habitus käsitteestä. Toimijat eivät ole tyhmiä tai harhaanjohdettuja, vaikka eri kentiltä tai yhteiskunnallisesta asemasta katsottuna toiminta vaikuttaisi järjettömältä. Toimijat eri kentillä ovat pitkän ja monipuolisen ehdollistumisprosessin seurauksena muodostaneet omat käsityksensä mahdollisuuksistaan. Habitus ei kuitenkaan sulje pois rationaalista ajattelua ja se on myös dynaaminen. Vaikka habitus on kestävä, se myös muokkautuu uusien kokemusten myötä. Uudet kokemukset eivät kuitenkaan poista vanhoja, vaikka ne voivat uudistaa habitukseen sisäistettyjä rakenteita. (Bourdieu & Wacquant 1995, 161–165.) Tämän vuoksi totuttuja toimintatapoja on vaikea muuttaa, vaikka elämä muuttuisi ennalta arvaamattomasti.

Yhteiskunta rakentuu siis eri kentistä. Kentät ovat yhteydessä toisiinsa ja toimija voi toimia useilla eri kentillä samaan aikaan. Bourdieu kuvaa kenttiä kamppailun areenoiksi, joilla habitus, eli yksilön toiminta yhdistyy yhteiskunnan valtarakenteisiin, eli toimintaa rajoittaviin rakenteisiin. Habitukset ovat lähtöisin yksilön aiemmasta sosiaalisesta tilasta, mutta se myös muokkautuu nykyisen sosiaalisen tilan kautta. (Purhonen ym. 2014, 154.) Kentät ovat myös tiukasti yhteydessä pääomiin. Eri kentillä arvostetaan eri pääomia, jotka ovat ikään kuin yksilöiden, eli pelaajien valttikortteja, eli valtaa. Kentän pelin säännöt eivät ole pysyviä, vaan pelaajat voivat myös pyrkiä muuttamaan niitä tai omaa asemaansa kerryttämällä pääomia. Eri kentillä arvostetaan eri pääomien yhdistelmiä, jolloin kentillä valtaa keräävät ne, joiden pääomat sopivat kentille parhaiten. Bourdieu kuvaa tätä valtaa symbolisen pääoman käsitteellä, joka voi tarkoittaa mitä vain kentällä arvostettua ominaisuutta, kuten fyysistä voimaa tai vaurautta. Kentille sopimattomien pääomien, ominaisuuksien ja habituksen kanssa saapuva joutuu ulossuljetuksi. Toisaalta myös pelaaja voi olla osallistumatta peliin, jos se ei palvele hänen intressejään. Näin jokaiselle kentälle muodostuu omanlaisensa peli, jonka panokset ja säännöt on kentän peliin osallistujien hiljaisesti hyväksymät ja omaksumat. Habitus ohjaa valitsemaan kentän, jonka intressit ja merkitykset ovat tuttuja, mutta kenttä voi myös muokata habitusta. (Bourdieu & Wacquant 1995, 125–128, 135–136, 145–146; Bourdieu 1998, 161–166.)

Habituksella voidaan kuvata yksilön sosioekonomista asemaa ja asemaan liittyviä toiminnanmalleja, sillä sosiaalista asemaa erottelee tehokkaimmin taloudellinen ja kulttuurinen pääoma. Mitä isompi ero toimijoiden pääomien välillä on, sitä isompi on heidän sosiaalinen etäisyytensä toisistaan. Pääomien määrän samankaltaisuus asettaa taas toimijat samaan luokkaan ja jokaista luokkaa edustaa habitus tai makujen luokka, johon liittyy tiettyihin tapoihin ja makuihin ehdollistuminen. Habitus yhdistää ja synnyttää tietyn aseman elämäntyyliä yhtenäiseksi joukoksi, joka näkyy esimerkiksi tietynlaisina hyödyke- ja käytäntövalintoina. Tällä on myös ulossulkeva vaikutus muihin. Bourdieu kuvaa habitusta eräänlaiseksi käytännöntajuksi, jossa omaksutut mieltymykset, havaitsemis- ja jaotteluperiaatteet ja tiedolliset rakenteet ohjaavat toimijaa näkemään tilanteeseen sopivan vastauksen. Habitus on käytännöntaju siitä, miten tilanteissa kuuluisi toimia. Voidaan puhua myös pelisilmästä. Esimerkiksi ne ketkä ovat saaneet perheeltään tietoa ja esimerkkiä urapoluista, osaavat valita luontaisesti koulutuksen, joka mahdollistaa menestyksen. Käytännöntaju ohjaa valitsemaan itselleen luontevia valintoja ilman rationaalista ajattelua. Se on siis luonnostaan tulevaa toimintaa, johon ei sisälly jatkuvaa tietoista pohdintaa. (Bourdieu 1998, 18–19, 36–37)

Bourdieu pitää kieltä tehokkaimpana sosiaalisen aseman erottelijana. Kielellinen habitus on habituksen yksi ulottuvuus ja siihen sisältyy paljon valtaa. Kieleen ruumiillistuu käyttäjänsä sosiaalinen maailma. Se kuvastaa yksilön koko

luokkahabitusta, sillä kieli on ruumiin tekniikka, joka tekee näkyväksi käyttäjänsä suhteen sosiaaliseen maailmaan. Yksinkertaisimpana esimerkkinä voidaan sanoa kielen kuvastavan esimerkiksi syntyperää, koulutuksen tasoa, asuinpaikkaa ja sukupuolta. (Bourdieu & Wacquant 1995, 177, 183.) Käyttäjä pystyy myös muuntamaan kieltä sosiaaliseen tilanteeseen sopivaksi.

Toinen esimerkki habituksen ruumiillistumisesta on maku ja tyyli. Esimerkiksi kulutusvalinnoillaan yksilö voi lisätä yhteenkuuluvuutta yhteen ryhmään ja tehdä eroa toiseen. Näin syntyy symbolisia rajoja, joiden avulla luokitellaan itseään ja muita. Maku on symbolisen vallan muoto, jonka avulla luokittelu tapahtuu. Siihen ei sisälly pelkästään luokittelua, vaan myös hierarkkinen arvojärjestys. Maku ei kuitenkaan ole tietoinen valinta, vaan habitukseen sisältyvän elämäkokemuksen ja kasvatuksen muokkaama. Maku kuitenkin kuvastaa yhteiskunnallista kerrostuneisuutta: esimerkiksi korkeakulttuuri yhdistetään korkeampaan sosiaaliseen asemaan ja populaarikulttuuri taas matalampaan asemaan. Maun hierarkiat tulevat esille myös esimerkiksi pukeutumistyyliissä, sisustuksessa, ruokatottumuksissa ja urheiluharrastuksissa. Maun ja aseman yhteys on ajallisesti ja kulttuurisesti muuntuva. (Purhonen ym. 2014, 15–19, 23, 289, 291.) Bourdieu (1998, 18) kuvaa habitukseen sisältyviä käytöstapoja, elämäntapoja, kuten esimerkiksi ruoka- ja juomatapoja sekä urheilutottumuksia ja kieltä tunnusmerkeiksi, joiden avulla ihmisiä eritellään eri ryhmiin.

2.2 Päihderiippuvuus ja äitiys

Alkoholin ongelmakäyttö on edelleen yleisin päihdeongelma, mutta huumausaineiden, lääkeopioidien, stimulanttien ja päihteiden sekakäyttö ovat lisääntyneet viime vuosina. Tästä on seurannut alkoholinkäytön haittakustannuksien lasku ja huumeiden haittakustannuksien nousu. Päihteiden käyttö on sosiaalista toimintaa ja sillä on kansallisia piirteitä. Se ei ole ilmiönä muuttumaton, vaan elää kulttuurin mukana. Suomalaiselle päihdekulttuurille on tyypillistä humalahakuisuus, alkoholin kulutuksen jakautuminen epätasaisesti ja kulutuksen keskittyminen viikonloppuihin. (Pehkonen ym. 2019, 9.) Riippuvuudesta puhutaan, kun toimintaan liittyy pakonomaisia ja toistuvia toimintoja. Riippuvuuden synnyn mekanismit ovat kiisteltyjä, mutta siinä on sekä sosiaalisia, psykologisia, neurokemiallisia ja geeniperäisiä piirteitä. Riippuvuus on myös kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ilmiö. (Pirskanen & Järvinen-Tassopoulos 2021, 14.)

Eri tieteenalat lähestyvät päihderiippuvuuden syntymekanismeja eri näkökulmista. Koski-Jännes ja Pennonen (2010, 208–209) tutkivat eri ammattilaisten käsityksiä päihdeongelman synnystä ja päihdehoidon vastuista. Esimerkiksi

lääketiede lähestyy ongelmaa aivosairautena, psykologiassa selitystä on etsitty lapsen sosialisatiosta ja oppimisen lainalaisuuksista, ja sosiaalitieteet ovat keskittyneet pohtimaan yhteiskunnallisia olosuhteita, jotka ovat haurastuttaneet yksilön elämän tukirakenteita, kuten perhettä. Lisäksi sosiaalitieteissä on pohdittu ryhmäkäyttäytymisen vaikutusta ongelman syntyyn, sillä ryhmänjäsenet tukevat toistensa toimintaa. Päihdeongelman taustalta löytyvät syyt ovat niin moninaisia, että yhtä selittävää tekijää on mahdoton paikantaa. Karttunen (2021b, 208-212) toteaa, että kuntoutumisen kannalta on tärkeää sosiaalityöntekijän suhtautuminen päihdekuntoutujaan. Suhtautumiseen vaikuttaa se, miten päihderiippuvuutta selitetään. Ammatillaisen suhtautuminen vaikuttaa päihteidenkäyttäjän omiin asenteisiin ja käsityksiin toipumismahdollisuuksistaan.

Koski-Jänneksen ja Pennosen (2010, 220-221) tutkimus nosti esille ristiriidan sosiaalialan näkemyksen ja käytännön välillä. Vaikka sosiaaliolla nähtiin muita enemmän päihdeongelma sosiaalisesti rakentuneena ilmiönä ja ongelma nähtiin laajasta perspektiivistä, niin siitä huolimatta sosiaalialan ammatillaiset vastuuttivat päihdeongelmaisen hoidostaan. Tutkimus myös osoitti, että päihdehuollon ammatillisista neljä viidesosaa pitää päihdeongelmaa opittuna selviytymiskeinona ja kaksi kolmasosaa tunne-elämän sairautena. Päihteitä käytetään itselääkinnässä psyykkisissä ongelmissa ja vaikeissa elämäntilanteissa. Puolet ammatillisista näkivät aineriippuvuuden elämäntavaksi, joka on lähtöisin yhteiskunnallisista olosuhteista. Siitä huolimatta, että tutkimukset ovat osoittaneet päihdeongelman olevan sairaus, jossa harvoin on kyse yksilön rationaalisesta päätöksestä, kohtaavat päihdeongelmaiset ja heidän läheisensä leimaantumista.

Sadat tuhannet ihmiset elävät Suomessa päihderiippuvuudesta kärsivän läheisen kanssa. Läheinen voi olla lapsi, vanhempi, isovanhempi, sisarus, sukulainen tai ystävä. Riippuvuus vaikuttaa aina myös läheiseen. (Pirskanen & Järvinen-Tassopoulos 2021, 13.) Vanhempien päihteiden käyttö on erityisen haitallista lapsille. Tällöin elämää värittää pelko, häpeä ja turvattomuus. Päihteiden ongelmakäyttöön liittyy usein myös väkivaltaa, jonka kohteena voi olla lapsi itse tai vanhempi. Väkivalta voi olla fyysistä, henkistä tai seksuaalista. Jo väkivallan näkeminen vaikuttaa voimakkaasti lapseen. Päihteiden käytön herättämä häpeä voi estää avun hakemisen, sillä päihdeperhe on kaukana ideaaliperheestä. (Kurvinen & Orjasniemi 2017, 139-140.) Holmila, Brady & Kouvonen (2008, 421, 37) tuo esille, että päihdeperheessä kasvamisen haitat ovat lapselle pitkäaikaisia ja usein myös ongelmat siirtyvät vanhemmilta lapsille, jolloin puhutaan sosiaalisesta perimästä. Päihderiippuvaisen vanhemman vaikutus näkyy lapsilla myös kohonneena riskinä lapsuuden ja nuoruusajan vaikeuksiin, ongelmakäytökseen ja runsaaseen päihteiden käyttöön. Lisäksi lapsella voi olla puutteita kasvuoloissa, joka altistaa sairastumisille, tapaturmille ja psyykkisen kehityksen sekä käytöksen häiriöille.

Koska päihdeperheessä elämisen haitat ovat lapselle merkittävät, huomio keskittyy yleensä lapsiin. Riskinä on, että kun interventio on suoritettu lapsen näkökulmasta, jäävät vanhemmat ongelmineen yksin. Karttunen (2021a, 142, 148–151) havaitsi, että päihdeongelmaisten naisten perhehistorioissa oli päihde- ja mielenterveysongelmia, lastensuojelun asiakkuuden ylisukupolvisuutta, kaltoinkohtelua ja väkivaltaa. Naiset olivat kohdanneet lapsuudessaan tunnekyllmyyttä ja hylkäämistä, jonka seurauksena epäluottamus ja turvattomuus siirtyi aikuisuuden suhteisiin ja kokemukseen yhteiskunnan jäsenyydestä. Aikuisiällä naisilla oli hankalia parisuhteita, joissa oli väkivaltaa ja päihdeongelmaa ylläpitäviä tekijöitä, kuten puolison päihteiden käyttö. Tämä osoittaa, että päihteitä käyttävät äidit tarvitsevat tukea ja heidän taustansa huomioivia palveluita, jotta ongelmien ylisukupolvisuus saataisiin katkaistua.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa päihdeongelmaisia leimaa usein marginaalisuus ja toivottomuus. Jos päihdeperhe kantaa toivottomuuden leimaa, on heidän auttamisensa haastavaa. Auttaminen onnistuu vain, jos kohtaaminen tapahtuu arvostavasti ja ilman ennakoasenteita. Työntekijältä vaaditaan myönteistä asennetta päihteitä käyttäviä äitejä kohtaan kuntoutuksen onnistumiseksi. (Andersson 2019, 134–135.) Erityisen voimakasta tuomitseminen on laittomien huumeiden käyttäjien kohdalla. Huumeiden käyttöön liittyy usein alakulttuurissa eläminen, johon kuuluvat väkivalta ja rikollisuus. Huumeidenkäyttäjää säälitään ja kartetaan. Vahva stigma on johtanut siihen, että huumeongelmaiset nähdään turvallisuusriskinä ja vaarallisina henkilöinä, joilta halutaan suojata sekä läheiset että yhteisöt. Koska toiminta nähdään rikollisuuden näkökulmasta, huumeidenkäyttäjien vanhemmuuteen puututaan viranomaisten taholta usein kovin ottein. (Hautala 2021, 190.) Erityisesti äitiys ja huumeiden käyttö nähdään paheksuttavana, mistä seuraa äitiyden haurastuminen.

Huumeidenkäyttö mielletään maskuliiniseksi toiminnaksi. Tästä johtuen huumeita käyttävät naiset eivät täytä naiseuden odotuksia ja äitiys katsotaan epäonnistuneeksi. Huumeita käyttäviin naisiin liitetään vastuuttomuus, feminiinisyyden hylkääminen ja kevyt kenkäinen käytös. He kantavat automaattisesti huonon naisen ja pahan äidin leimaa. (Sariola 2006, 138–139.) Hyvän äidin ominaisuuksiin liittyy myös vahvasti kulttuurisesti jaettu toimintamalleja, kuten lasten eteen tehtävä kova työ ja uhraukset. Äitiyteen liittyy myös paljon sosiaalisia normeja ja odotusten mukaista toimintaa. Äitiys ei ole pelkästään yksilön yksityinen asia, vaan sitä säädellään lähiympäristön ja yhteiskunnan taholta. Päihderiippuvainen äiti mielletään moraalisesti vastuuttomaksi. Usein myös naisen puolisollla on päihdeongelma tai hän elää yksin. Tukea päihteiden lopettamiseen voi olla haastavaa tällöin saada. Seksuaalinen hyväksikäyttö ja väkivalta ovat myös tuttuja monille päihdekulttuurissa eläville naisille. Parisuhteita värittää väkivallan

pelko ja puolison hoivaamisen tarve, joka voi ohittaa lapsen hoivaamisen. Silti äitiys on merkityksellistä myös syrjäytyneille äideille. (Andersson 2019, 120.)

2.3 Päihderiippuvuus yhteiskunnassa

Päihteet ovat yksi yhteiskunnan keskeisimmistä ongelmista, joka on jollain tavalla tuttu meille kaikille. Ongelmaa on pyritty ratkaisemaan kontrollin kautta, sillä päihteiden käytön haitat tuottavat yhteiskunnalle kustannuksia ja ongelmia monilla alueilla, kuten järjestys- ja turvallisuusongelmat, työn tuottavuuden laskua, kansanterveyden heikentymistä ja kustannuksia sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Tästä huolimatta päihdepalveluiden saaminen on haastavaa, sillä päihdepalveluihin pääsee vain noin joka kolmasosa apua tarvitsevista (Poikanen & Kekoni 2019, 49). Yhteiskunnallinen kehityssuunta on laittanut päihteidenkäyttäjät erityisen ahtaalle. Pehkonen ym. (2019, 9, 12–15) toteaa, että uusliberalismin seurauksena yhteiskunnallisia ongelmia punnitaan markkina-ajattelun ja tehokkuuden kautta. Tästä on seurannut yksilön vastuuttaminen ongelmistaan, palveluiden kaventuminen ja resurssien niukentuminen, mikä näkyy myös päihdehuollossa. Normatiiviset asenteet ja yksilön vastuun korostaminen saattaa olla esteenä hoitoon hakeutumiselle tai sinne pääsulle. Ne asettavat päihdeongelmaisen marginaaliseen ryhmään, joka aiheuttaa syrjintää ja leimaantumista. Marginaaliseen ryhmään asettamista ja vastuuttamista tapahtuu sekä rakenteellisella tasolla että yksilöiden välisissä kohtaamisissa.

Hoitamattomat päihdeongelmat aiheuttavat merkittäviä haittoja ja kustannuksia yhteiskunnalle. Andersson (2019, 117–118) nostaa esille, että vuodessa syntyy noin 55 000 lasta, joista noin kuusi prosenttia syntyy päihderiippuvaisille äideille. Vuosittain syntyy 600–3000 lasta, joilla on vaurioita raskaudenaikaisen päihteidenkäytön takia. Äidin päihteiden käyttö on myös yleisin syy pienten lasten huostaanottoon. Huostaanotto maksaa 60 000–90 000 euroa vuositasona ja jos vauvan sijoitus jatkuu täysi-ikäisyyteen asti kustannukset ovat 1–1,6 miljoonaa euroa. Lisäksi tulee huomioida muut kulut, joita kuntouttamatta jättäminen aiheuttaa. Esimerkiksi syrjäytyminen työelämästä eläkeikään asti aiheuttaisi kansantaloudellisesti 1,1 miljoonan menetyksen. Tässä on huomioitu vain yhden äidin ja lapsen aiheuttamat kulut. Koska ongelman hoitamatta jättäminen aiheuttaa merkittäviä kuluja yhteiskunnalle, ei hoitamatta jättämistä voida perustella resurssien, kuten rahan, niukkuudella. Ongelma näyttäytyy asenteellisena. Jos vastuu päihdeongelmasta siirretään pelkästään yksilölle, voidaan päätyä johtopäätökseen, että päihteiden käyttö on yksilön valinta. Näin ei kuitenkaan usein ole.

Jokainen lapsi kantaa mukanaan haaveita ja suunnitelmia tulevaisuuden suhteen. Toinen haluaa ryhtyä lääkäriksi vanhempansa tavoin ja toinen unelmoi ammattiuurheilijaksi ryhtymisestä. Sitten on lapsia, jotka toivovat, että olisi vain joku, joka välittäisi. Sosiaaliset kentät ja niissä toimivat habitukset alkavat muotoutumaan jo lapsuudessa. Ne asettavat rajat tai tarjoavat mahdollisuuksia sille, mitä lapsi kokee mahdolliseksi saavuttaa elämässään. Päihderiippuvuudelle on tyypillistä huono-osaisuuden kasautuminen, joten päihderiippuvaisen lapsi kohtaa elämässään monenlaisia haasteita jo varhain. Päihderiippuvuudella on myös riski periytyä sukupolvelta toiselle. Tätä voidaan tutkia Bourdieun luoman käsitteistön avulla, jossa yhdistyy sosiaalisen aseman periytyminen ja habitus. Tällöin yksilö käyttää lapsuudesta asti muovautuneita tiedostamattomia ja tiedostettuja käyttäytymisen malleja.

Tässä tutkimuksessa hyödynnetään Pierre Bourdieun habituksen ja kenttien käsitteitä, kun pyritään hahmottamaan huumeiden käytön ja äitiyden yksilölle asettamia odotuksia ja toiminnan rajoitteita. Yksilö pyrkii toimimaan habituksellaan eri kentillä, joissa kussakin on omat säännöt. Ennen vanhemmaksi tuloa yksilön päihteiden käyttöä ei pyritä vahvasti kontrolloimaan yhteiskunnalliselta taholta. Alkoholin runsaskäyttö on jopa kulttuurisesti hyväksyttävää Suomessa. Sen sijaan huumeiden käyttöön suhtaudutaan kielteisemmin sen ollessa laitonta. Kun runsaasti päihteitä käytävä saa lapsen ja siirtyy myös vanhemmuuden kentälle, hän siirtyy uusien odotusten ja valvonnan alle. Hänen habituksensa ei kuitenkaan muutu, vaan yksilöllä on edelleen elämänsä aikana kerryttämä maku, toimintataipumukset, mieltymykset ja pääomat. Habitus on muuntautuva, mutta yksilö tarvitsee tukea uusien toimintamalleja opetellessaan. Habituksen vaikutus yksilöön on tärkeä tunnistaa, sillä useat tutkimukset ovat osoittaneet, että vanhemmuustaitojen, siis uusien toimintamallien opettelu, toimii voimavarana päihdeongelmasta kuntoutumisessa (Andersson 2019; Holmila ym. 2008). Jotta vanhemmuutta voidaan tukea, on kenttien ulossulkeva vaikutus tehtävä näkyväksi. Vahvat sisäistetyn odotukset äitiydestä voivat aiheuttaa ulossulkeamista äitiyden kentältä ja tukea yksilön toimijuutta päihderiippuvaisena. Yhteiskunnan ja ammattilaisten asenteilla päihdeongelmaista kohtaan on merkitystä ongelmasta toipumiselle (Andersson 2019, 134–135).

Holmila ym. (2008, 429) osoitti tutkimuksessaan, että päihdeongelmista seuraa riski päihdeongelman siirtymisestä sukupolvelta toiselle. Päihdeperheessä kasvanut lapsi vaikuttaa pärjäävältä, koska on joutunut ottamaan vastuuta perheessään jo varhain. Todellisuudessa lapsi on jäänyt ilman hoivaa ja huolenpitoa, mistä voi seurata psyykkisiä ongelmia aikuisiällä. Ulkopuolinen puuttuminen tilanteeseen tulee kuitenkin tehdä kokonaistilanne huomioiden, sillä kun lapsi viedään pois vanhemmiltaan, vanhempien omassa lapsuudessa koetut hylkäämisen kokemukset ja epäonnistumisen tunteet vahvistuvat. Lapsi tulisi nähdä tulevana vanhempana ja aikuisena, mutta myös vanhempi kerran hylättyinä lapsena. Ylisukupolvisuuden ketjun esille tuominen

auttaa sen katkaisussa. Kallinen (2019, 48–49) kuvaa lapsen ja biologisten vanhempien suhteiden tukemisen tärkeyttä, vaikka lapsi olisi otettu huostaan. Biologisten juurien tunteminen ja kiintymyssuhteen tukeminen biologisiin vanhempiin tukee lapsen hyvinvointia (Kallinen 2019, 49; Holmila ym. 2008, 427). Jos yksilö vastuutetaan päihdeongelmastaan liiaksi, voidaan päätyä johtopäätökseen, että vanhempi ei rakasta lastaan tarpeeksi lopettaakseen päihteen käyttöä. Tällöin myös vanhemmuuden tukeminen voi jäädä vähäiseksi. Vanhemmuustaidot eivät ole synnynnäisiä taitoja, mutta uusia toimintamalleja voidaan opetella. Lisäksi on huomioitava, että päihteen käyttö ei suoraan tarkoita huonoa vanhemmuutta.

Bourdieu'n habitus käsite antaa keinon tarkastella vanhemmuuteen liittyviä toimintamalleja, jotka ovat lähtöisin omasta lapsuudesta, eletystä elämästä ja yhteiskunnallisesta asemasta. Kaikki toiminta ei ole rationaalisen pohdinnan seurausta, vaan osa toiminnasta on elämänkulun aikana kertyneiden kokemusten synnyttämää. Päihderiippuvaisen äidin oppimat toimintamallit voivat näyttäytyä järjettömänä toimintana muiden vanhempien silmissä, mutta kun päihderiippuvainen siirtyy kentälle, yhteiskunnalliseen maailmaan, jonka seurauksena hänen habituksensa on muotoutunut, toiminta näyttäytyy normaalina. Tämä muiden silmissä järjetön toiminta johtaa herkästi ulossulkemiseen vanhemmuuden kentältä. (Bourdieu & Wacquant 1995, 161–165.)

3 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tavoitteena on tehdä näkyväksi sosiaalisten rakenteiden ja toimijuuden välisiä suhteita, jotka vaikuttavat huumeriippuvaisen äitiyden kokemukseen. Ilmiöstä ei etsitä yhtä yleistettävää totuutta, eikä totuudet kilpaile keskenään. Tarkoituksena on integratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla lisätä ymmärrystä siitä, miten huumeiden käyttöön liittyvä habitus ja sen kautta leimaantuminen vaikuttavat huumeongelmaisen äitiyteen ja asemaan auttamisjärjestelmässä, eli sosiaali- ja terveydenhuollossa, tämän aineiston perusteella. Ilmiön ymmärtäminen auttaa, kun miettään ongelmien ennaltaehkäisyä ja palveluiden kehittämistä. Lisäksi tutkimus tuo esille yhteiskunnallista kerrostuneisuutta. Rakenteina tarkoitetaan esimerkiksi normeja, odotuksia ja sisäistettyjä arvoja sekä organisaatioita ja instituutioita. Aineistoon valikoitui 6 tutkimusartikkelia, joissa käsitellään huumeita käyttäneiden äitien vanhemmuutta. Tutkimuskysymykset ovat:

Miten aineistossa nousee esiin habituksen vaikutus huumeita käyttävien naisten äitiyteen?

Miten huumeiden käyttöön liittyvä habitus vaikuttaa äitien kohtaamiseen auttamisjärjestelmässä?

3.2 Integratiivinen kirjallisuuskatsaus ja tutkimusprosessi

Kirjallisuuskatsaus on tutkimusmenetelmä, jossa tutkimus suoritetaan jo olemassa olevan tiedon pohjalta. Tarkoitus on tiivistää tutkimusaiheeseen liittyvää tietoa ja vastata ennalta määriteltyihin tutkimuskysymyksiin. Aiempia tutkimuksia tulkitaan, arvioidaan, tunnistetaan ja yhdistetään. Tarkoitus ei ole vain referoida aiempia tutkimuksia, vaan luoda myös uutta tietoa. (Vilkkä 2023, 11–13.) Kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan tunnistaa ongelmia tai tutkia jonkin tietyn teorian historiallista kehitystä. Lisäksi se sopii jo olemassa olevan teorian arviointiin tai kokonaiskuvan luomiseen tietystä tutkimusaiheesta. Tarkoitus on siis tutkia aiempia tutkimuksia ja muodostaa olemassa olevista tutkimustuloksista uusia tutkimustuloksia ja teoriaa. (Salminen 2011, 3–4.) Kirjallisuuskatsaus suoritetaan järjestelmällisesti ja ennalta suunnitellun tutkimusprosessin avulla. Tieto hankitaan kurinalaisesti, eli johdonmukaisesti ennalta luotujen sääntöjen mukaisesti. Lisäksi kirjallisuuskatsaukselle on tärkeää läpinäkyvyys, eli tutkimusprosessista on nähtävissä esimerkiksi tiedon hankintaprosessi sekä perustelut tutkijan tekemille valinnoille. (Vilkkä 2023, 11–13.)

Tämä tutkimus on integratiivinen kirjallisuuskatsaus, jonka tarkoituksena on kriittisellä arvioinnilla tiivistää tutkimusmateriaali tutkimuksen perustaksi (Salminen 2011, 8). Integratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa on piirteitä sekä systemaattisesta kirjallisuuskatsauksesta että kuvailevasta kirjallisuuskatsauksesta. Siihen liittyy kriittinen ja järjestelmällinen tapa kerätä aineistoa ja tutkimusprosessin toistettavuus. Sen avulla on mahdollista kerätä mahdollisimman laaja aineisto jo olemassa olevista tutkimuksista, koska se ei ole yhtä valikoiva aineiston suhteen kuin systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Aineistoksi käy sekä määrällinen että laadullinen tutkimusaineisto. Integratiivinen kirjallisuuskatsaus sopi erityisen hyvin tähän tutkimukseen, koska se on erityisen toimiva silloin, kun kartoitetaan kohderyhmän kokemuksia. (Vilkkä 2023, 25; Salminen 2011, 8.) Suoritin aineistonhaun mahdollisimman systemaattisesti, mutta etsin aineistoa myös manuaalisesti mahdollisimman laajan aineiston keräämiseksi. Valitsin tutkimusartikkeleita, jotka käsittelivät huumeidenkäyttäjien vanhemmuutta äitien kokemuksen kautta, sillä äitien oman kokemuksen kautta habituksen merkitys näyttöytyy mahdollisimman totuuden mukaisena.

Tutkimusprosessi lähti liikkeelle teoreettisesta viitekehystä. Tutustuin yleisesti päihteiden käyttöön ja vanhemmuuteen sekä Pierre Bourdieun teoriaan. Lähdin näin määrittelemään tutkimuksen aihepiiriä. Muodostin tutkimukselle ensin teoreettiset lähtökohdat ja alustavat tutkimuskysymykset, jotka tarkentuivat tutkimusprosessin edetessä. Tämän jälkeen suunnittelin aineistonhakuprosessin. Valitsin seuraavat tietokannat: JYKDOK - Finna, JYKDOK - Arto, Google Scholar, Kirkes, Julkari ja Social Services Abstracts. Lisäksi suoritin haun suomalaisen tiedelehden Journal.fi

verkkolehti haussa. Etsin aineistoa myös lähdeluetteloista. Perinteisesti kirjallisuuskatsauksen aineistoon kelpaa vertaisarvioidut tutkimusartikkelit (Vilkkä 2023, 33).

Aineiston tuli siis olla suomen- tai englanninkielisiä, vertaisarvioituja ja 2000-luvulla julkaistuja tutkimusartikkeleita. Lisäksi sisäänottokriteerinä oli, että tutkimuksessa tarkasteltiin huumeita käyttävän naisen kokemuksia äitiydestä, koska habitukseen liittyy sisäistettyjä rakenteita ja toimintamalleja, joita ulkopuolisen on vaikea arvioida luotettavasti. En huomionnut haussa ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä, kandidaatin tutkielmia tai pro gradu tutkielmia. Tutkimuskysymyksiini sopivia väitöskirjoja ei aineistonhaussa löytynyt. Aloitin haun hakemalla laajasti hakusanalla "Substance abuse". Koska hakutuloksia tuli paljon kokeilin tarkempia hakuyhdistelmiä ja rajasin haun koskemaan tutkimusten tiivistelmiä. Aineistoa löytyi edelleen paljon, joten rajasin aiheen vanhemmista äiteihin ja päihteistä huumeisiin.

Hakutermejä:

päihteet OR päihderiippuv* OR "substance abuse" AND (vanhemmuus OR parenting OR parenthood)

substance abuse AND parent*

Mother* AND drug

Äiti* AND huume*

Artikkelit valitsin otsikon perusteella, jonka jälkeen luin valituista tutkimusartikkeleista tiivistelmät. Tämän jälkeen minulla oli kymmenen artikkelia, joista rajasin yhden pois, koska se käsitteli äitien kokemuksia sosiaalityöntekijän kertomana. Toisessa artikkelissa, jonka jätin pois, oli haastateltu äitiä, mutta äidillä oli ongelma alkoholin kanssa ja huumeidenkäyttäjä oli perheen isä. Vielä kaksi artikkelia jätin pois, koska rajasin etukäteen artikkelien määräksi kuusi, jotta pystyisin analysoimaan ne annetussa aikarajassa tarpeeksi syvällisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tarkoituksena ei ole tehdä aineistosta yleistettävissä olevia päätelmiä, vaan lisätä ilmiön ymmärrystä. Tällöin ei ole tarkoituksenmukaista kerätä mahdollisimman suurta aineistoa, vaan aineiston kokoon vaikuttaa esimerkiksi käytettävissä olevat resurssit ja riittävän ymmärryksen saavuttaminen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 181–182.) Viimeiset artikkelit putosivat aineistosta valitsemalla satunnaisesti kolmesta samassa teoksessa Ritva Nätkin: Pullo, pillerit ja perhe (2006) julkaistusta artikkelista. Sisällöltä kaikki olivat aineistoon sopivia, mutta halusin pitää aineiston mahdollisimman laajalajaisena ajallisesti ja maantieteellisesti, joten valitsin teoksesta vain yhden artikkelin. Aineiston tutkimukset ovat tehty Suomessa, Thaimaassa, Portugalissa ja Australiassa (TAULUKKO 1).

TAULUKKO 1 Aineiston tiedot

Nimi	Väyrynen, S.	Sinko, P. & Vi-rokan-gas	Silva SA, Pires AP, Guerreiro C, Cardoso, A.	Taplin, S., & Mat-tick, R. P.	Harita-vorn, N.	Virokan-nas, E
Vuosi	2006	2009	2012	2015	2016	2019
Valtio	Suomi	Suomi	Portugali	Australia	Thaimaa	Suomi

3.3 Teorialähtöinen sisällönanalyysi

Laadullisen tutkimuksen perustyökalu on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysiin kuuluu sisällön erittely ja luokittelu. Aineistosta ei mielivaltaisesti vain poimita itseä kiinnostavia asioita, vaan luotettavassa tutkimuksessa sisällönanalyysi on etukäteen suunniteltu systemaattinen prosessi. Analysointi vaatii huolellista aineistoon perehtymistä. Aineistosta koodataan tutkimusongelmaan liittyvät asiat ja muu jätetään huomiotta. Koodaamisen jälkeen muodostetaan teemoja. (Silvasti 2014, 33–36.) Tuomi ja Sarajarvi (2018, 121–135) esittää kolme sisällönanalyysin lähtökohtaa: aineistolähtöinen, teoriaohjaava eli abduktiivinen sekä teorialähtöinen sisällönanalyysi. Käytin tutkimuksessa teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysin tavoitteena on tiivistää aineistosta tieto järjestelmällisesti kadottamatta kuitenkaan sen sisältämää informaatiota.

Teoreettisen viitekehyksen merkitys tutkimukselle on merkittävä. Se asettaa tutkimukselle näkökulman, jonka pohjalta aineistoa aletaan tutkia. Teoreettisilla käsitteillä kuvataan tutkittavan ilmiön ydintä. (Vilka 2023, 35.) Suoritin aineiston analysoinnin teorialähtöisellä sisällönanalyysillä, koska halusin tutkia sosiaalista todellisuutta habitus käsitteen avulla. Lähdin tutkimaan huumeiden käyttöä ja äitiyttä Pierre Bourdieun luoman käsitteistön avulla. Bourdieun teoria sopi aiheeseen, sillä sen avulla tutkitaan vastaparien (esim. toimija vs. rakenne) välisiä suhteita. Myös huumeiden käytössä ja äitiydessä voidaan havaita vastakkainasettelua. Valitsin keskeiseksi käsitteeksi habituksen, koska sen avulla voidaan tarkastella sekä yksilön sisäisiä kokemuksia, mutta myös ulkoisten rakenteiden vaikutuksia. Aloitin kirjoittamalla jokaisesta artikkelista tiivistelmät ja tämän jälkeen lähdin analysoimaan artikkeleita yksitellen. Tein habituksen käsitteestä analyysirungon analysoinnin helpottamiseksi (TAULUKKO 2). Tämän jälkeen lähdin etsimään aineistosta teorian antamia luokitteluja. Yhdistin aineistoista löytyvät luokat kokonaisuuksiksi, jotka

liittyivät habituksen ilmentymiseen, auttamisjärjestelmään ja habituksen dynaamisuuteen.

TAULUKKO 2 Analyysirunko

HABITUS	AINEISTO
Toimintamallit, käytännöntaju	Huumeidenkäyttäjä vai äiti
Ruumiillistunut habitus	Kieli, mieltymykset, ulkonäkö, koti -leimaantuminen
Kentät, "pelisäännöt"	Äitiys, alakulttuuri, viranomaiset, sosiaalinen yhteenkuuluvuus ja tuki
Rakenteet: sisäiset ja ulkoiset	Palvelujärjestelmät, normit, kulttuuriset asenteet, sosiaaliset asemat
Dynaamisuus	Uudet toimintamallit

Olin suunnitellut etukäteen tarkastelevani artikkeleista myös haastattelijan ja haastateltavan kieltä. Bourdieu pitää kieltä tehokkaimpana sosiaalisen aseman erottelijana. Kielellinen habitus on habituksen yksi ulottuvuus ja siihen sisältyy paljon valtaa, sillä kieleen ruumiillistuu käyttäjänsä sosiaalinen maailma. (Bourdieu & Wacquant 1995, 177, 183.) Artikkeleiden analysointi vaiheessa kuitenkin huomasin, että artikkelit eivät soveltuneet tähän tarpeeksi hyvin. Lisäksi pohdin kielen analysoinnin eettistä puolta. En halunnut osaltani vahvistaa huumeiden käyttäjiin liitettäviä ennakkoluuloja.

3.4 Tutkimuksen eettisyys

Etiikkaan liittyy tutkijan ymmärrys oikeasta ja väärästä sekä ihmisarvon kunnioittaminen. Sosiaalityön tutkimus koskee usein huonossa asemassa olevia ryhmiä, jolloin jo tutkimusaihetta valittaessa joutuu miettimään tutkimusaiheen eettisyyttä. Se ei saa vahingoittaa tutkimuksiin osallistuvia henkilöitä tai heikentää jo heikossa asemassa olevien asemaa. Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus kulkevat käsi kädessä, sillä eettisyys liittyy myös tutkimuksen laatuun. Eettisesti hyvä tutkimus sitoutuu hyvään tieteelliseen käytäntöön. Tähän kuuluu mm., että tutkimusprosessi noudattaa tiedeyhteisön toimintatapoja ja etukäteen tehtyä suunnitelmaa, sekä sen eri vaiheet ovat huolellisesti perusteltu ja raportoitu. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu myös rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tulosten ja tutkimuksen arvioinnissa. Kaikeinen vilppi on kielletty. (Tuomi & Sarajarvi 2018, 466–652; Hirsjärvi ym. 2009, 23–25.)

Tutkimusaiheeni liittyi jo hyvin heikossa asemassa olevaan ryhmään. Tämän vuoksi jouduin useassa eri vaiheissa miettimään, miten voin käyttää esimerkiksi käsi-

tettä huumeidenkäyttäjän habitus ilman, että vahvistaisin huumeiden käyttöön liittyviä stereotypioita. Vaikenemisen kulttuuri vahvistaa toiseuttamista, joten jotta voidaan hahmottaa sosiaalisen elämisen rakenteita, tarvitaan avuksi käsitteitä. Habitus käsitteen avulla voidaan tehdä näkyväksi arkiajattelun kannalta näkymättömiä asioita, kuten kärsimys ja ongelmat, jotka ovat seurausta sosiaalisista rakenteista. (Purhonen & Roos 2006, 16–19). Tutkimusta tehdessä on mietittävä, että tutkimus ei vahingoita tutkittavien yksilöiden tai yhteisöiden ihmisoikeuksia tai yksityisyyttä. Lisäksi tutkijan on pohdittava, kenelle tutkimuksen tuottama tieto on hyödyllistä. Tiedon auktoriteetilla on eroja riippuen siitä, onko tiedon antaja esimerkiksi asiakas vai työntekijä (Pohjola 2009, 83). Tutkimuksen on noudatettava tasa-arvon periaatetta, jolloin kaikki tieto on yhtä arvokasta. (Hirsjärvi ym. 2009, 23–25.)

Tutkimusta tehdessä kiinnitin huomiota siihen, miten tuon esille äitien habitukseen liittyviä seikkoja. En lähtenyt esimerkiksi luettelemaan huumeiden käyttäjiin liitettäviä stereotypioita, vaan tutkin äitien omia kokemuksia leimatuksi tulemisesta esimerkiksi ulkonäkönsä perusteella. Tutkimuksen avulla tein näkyväksi sen, miten eri habitukset muodostavat hierarkkisissa järjestyksessä olevia kenttiä, jotka vaikuttavat huumeita käyttävien äitien sosiaaliseen asemaan.

4 TULOKSET

4.1 Huumeita käyttävä äiti ja habitus

Tarkastelin aineistoa habituksen käsitteen kautta. Etsin aineistosta kuvauksia siitä, miten habitus on vaikuttanut huumeita käyttävien naisten äitiyteen. Jokainen aineiston artikkeleista kuvailee äitiyden ja huumeiden käytön yhdistelmän aiheuttavan häpeää, huolta ja syyllisyyttä. Äideillä on sekä sisäisiä että ulkoisia odotuksia ja käsityksiä siitä, millainen on hyvä äiti. Tämä käsitys äitiydestä eroaa voimakkaasti siitä oletuksesta, mitä liitetään huumeidenkäyttäjän habitukseen. Aineistoista on nähtävissä äitiyden ja huumeiden käyttäjien kentät, joissa naiset toimivat omilla habituksillaan. Vaikka aineiston artikkelit olivat ajallisesti ja paikallisesti hajautuneet, niin kuvaukset äitiyden ja huumeiden käytön ristiriitaisuudesta olivat samankaltaisia. Jokaisessa tutkimuksen artikkelissa äidit ovat sisäistäneet valtakulttuurin käsitykset hyvästä äitiydestä ja pyrkivät tähän. Välillä toimintaa tapahtuu molemmilla kentillä yhtä aikaa ja välillä toisen kentän peli saa vallan. Siinä missä äitiyden kentällä runsaasti pääomia omaavat pyrkivät erottumaan joukosta edukseen, niin huumeita käyttävät äidit yrittävät vain kuulua muiden äitien joukkoon. Usein heidän habituksensa ja pääomansa ovat äitiyden kentälle sopimattomia.

Huumeisiin kohdistuu vahvaa stigmaa, josta seurannut häpeä ja pelko voi estää avun hakemisen. Koska huumekulttuuri nähdään maskuliinisena ja väkivaltaisena, naisen asema tässä kulttuurissa on huono. (Väyrynen 2009, 179.) Äidit toivoivat aineiston tutkimusten mukaan raskaudelta pelastusta ja mahdollisuutta aloittaa uusi elämä. Huumeiden käyttö johti kuitenkin usein huostaanottoon, jonka seurauksena äidit tulivat pahimmillaan suljetuksi kokonaan äitiyden kentältä. Jäljelle jäi arvottomuuden tunne ja häpeä. Väyrysen artikkelissa (2006, 93–97) kuvataan huumeiden

käytön kentän hierarkkisuuutta. Haastateltava kuvaa, miten huumeiden käyttäjien keskuudessa arvossa pidetään kovuutta. Alhaalla hierarkiassa ovat huumeita käyttävät naiset ja prostituoidut. Mutta alinta kastia ovat ne, kenen lapsi on otettu huostaan. Kohotakseen huumeiden käyttäjien kentän hierarkiassa haastateltava alkaa käyttäytymään maskuliinisesti ja kiristys, väkivalta ja uhkailu tulevat hänen toimintamalleiksensa. Väkivalta ja kovuus peittää alleen feminiinisen äitiyden habituksen, johon liitetään pehmeys ja hoivaaminen. Myös Haritavorn (2016, 1170) kuvaa huumeekulttuurissa elävien naisten habitusta maskuliiniseksi. Naisten huumeiden käyttö on erityisen paheksuttavaa, koska se rikkoo perinteisen naisen roolia. Raskaus on usein ylälätys, koska huumeita käyttävät naiset eivät ole ajatelleet voivansa tulla äidiksi. Huumeiden käyttö ja äitiys nähdään yhteensopimattomina valtakulttuurissa, mutta myös huumeita käyttävien äitien itsensä mielestä. (Silva ym. 2012, 361; Haritavorn 2016, 1171–1172.)

Aineistossa on nähtävissä äitiyden ihanne, joka koostuu sekä sisäisistä että ulkoisista odotuksista. Äitiyteen liitetään ahkeruus ja lapsesta sekä kodista huolehtiminen. Tavoiteltava äitiys näyttäytyy virheettömänä. On mahdollista toimia vain ”hyvänä äitinä”, muut äitiyden välimuodot eivät sovi äitiyden habitukseen. Tutkimuksissa haastateltavat nostivat usein esille kodin siisteyden. Siisteyden korostaminen näyttäytyy ikään kuin erontekona ennakkoluuloon likaisesta huumeidenkäyttäjän habituksesta ja kodista. Yhdessäkin aineiston artikkelissa äidit eivät pidä huumeiden käyttöä ja lasten hoitoa sopivana yhdistelmänä. Tämän vuoksi äidit joko ovat lopettaneet tai yrittivät lopettaa huumeiden käytön. Taplinin ja Mattickin (2015, 34) kyselyyn vastanneista korvaushoidossa olevista äideistä puolet sanoivat päihteiden käytön vaikuttavan heidän kykyynsä toimia vanhempana, mutta suurin osa koki tilanteen parantuneen korvaushoidon myötä.

Sinkon ja Virokankaan (2009, 107–109) tekemissä haastatteluissa habitus on hyvin havaittavissa. Haastateltava kuvaa tilannetta, missä hän on omaksunut käsityksen siitä, mitä hyvä äiti tekee. Kodin pitää olla siisti, lapsista pitää huolehtia ja töissä tulee käydä. Yhden vanhemman arki käy kuitenkin uuvuttavaksi, eikä haastateltava osaa arvioida, mikä on normaalia, sillä ”normaali” elämä on hänelle ennestään tuntematonta. Hänen habituksensa on rakentunut päihteidenkäytön ympärille. Artikkeleissa kuvattiin, miten äidit pyrkivät toteuttamaan hyvää äitiyttä asioilla, jotka näkyisivät ulospäin ikään kuin todistaakseen paikkaansa äitiyden kentällä. He olivat omaksuneet äitiyden kentän pelisäännöt ja pyrkivät toteuttamaan niitä parhaansa mukaan. Silva ym. (2012, 363) kuvaa ilmiötä toiminnallisena vanhemmuutena. Huumeidenkäyttäjän habitus jättää hyvin vähän tilaa äitiyden habitukselle, joten äidit pyrkivät toteuttamaan äitiyttään huolehtimalla korostuneesti lapsen perustarpeista, kuten ruuasta, vaatteista ja hygieniasta. Myös tässä tutkimuksessa äidit ovat kuvanneet uupumusta pyrkiessään täyttämään äitiyden vaatimuksia. Lapsien saama emotionaalinen

tuki jää toiminnallisen vanhemmuuden jalkoihin. Virokankaan (2019, 154) haastattelussa äiti toteaa, että vaikka vietti lapsen kanssa fyysisesti paljon aikaa, jäi henkinen läsnäolo vajavaiseksi.

Äidit pyrkivät toteuttamaan äitiyttään parhaansa mukaan, mutta omat aiemmat kokemukset vanhemmuudesta tai elämän tilanteen kuormittavuus hankaloittavat lapsen emotionaalista tukemista. Habitus muodostuu oman elämänhistorian pohjalta, joten omien vanhempien toimintatavat vanhemmuudessa siirtyvät sukupolvelta toiselle. Väyrysen (2006, 85–86) artikkelissa kuvaillaan äitiä, joka pyrki pitämään kotinsa ja lapsensa “normaalina” siistimpänä tehdäkseen eroa huumeita käyttävän elämäntapojensa ja äitiyden habitusten välille. Hän varmisti myös, että jääkapissa on aina ruokaa siltä varalta, jos viranomaiset tulevat tarkastamaan, “miten siellä rikollisten perheessä eletään”. Äidit asettavat itselleen kulttuurisesti hyväksyttävän äitiyden odotukset ja samalla tiedostavat oman ulkopuolisuutensa. Tästä seuraa uupumista ja yksinäisyyden kokemusta. Itselle asetetut vaatimukset osoittautuivat usein liian suuriksi. Äitien käytöstä ohjaa ulkoiset rakenteet ja sosiaaliset odotukset siitä, millaista hyvä äitiys on. Toimintaan liittyy myös omaa tahtoa, sillä he haluavat myös olla hyviä äitejä. Äitiyden vajaavaisuutta ei hyväksytä, jolloin ongelmien ilmetessä käsitys itsestä huumeidenkäyttäjänä vahvistuu äitiyden kustannuksella.

Äitien kokemukset omasta vanhemmuudesta riippui paljon siitä ajasta ja kontekstista, jossa äitiyttä mietittiin. Esimerkiksi Sinko ja Virokangas (2009) ja Virokangas (2019) osoittivat, että äidit kokivat äitiyden eri tavoin riippuen huume riippuvuuden vaiheesta. Alussa korostettiin pärjäämistä ja huolenpitoa, mutta kun huumeriippuvuus paheni tai lapsi otettiin huostaan, äitiys murtui kokonaan. Väyrysen (2006, 92) kuvaa tapahtumaa särkyneenä äitiytenä, jossa suru, viha, katkeruus ja häpeä sysää äidin käyttämään huumeita. Tutkimus nosti esille myös, että huumeita käyttäviä äitejä yhdisti syyllisyys ja pelko. Heille itselleen oli selvää habitusten ja kenttien hierarkisuus ja heidän oma asemansa aiheutti heille häpeää. Habituksen dynaamisuus nousi kaikissa artikkeleissa esille. Äidit pyrkivät muuttamaan toimintamallejaan äidiksi tultuaan, mutta vanhat kokemukset säilyivät taustalla. Vaikka habitus on kestävä, se muuntuu myös uusien kokemusten myötä (Bourdieu & Wacquant 1995, 165).

Koska habitus alkaa muovautumaan lapsuudesta, tutkin aineistoista äitien taustoja ja lapsuuden kokemuksia. Taplinin ja Mattickin (2015, 33) tutkimukseen osallistui 171 australialaista korvaushoidossa ollutta äitiä, joista yli puolet ilmoittivat kärsivänsä mielenterveysongelmista, suurimmalla osalla oli taloudellisia ongelmia (80.6 %) ja vain 24 % oli suorittanut koulun loppuun. Kaksi kolmasosaa (64, 5 %) ilmoitti kokeneensa fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa lapsuudessaan. Haritavornin (2016, 1171) haastattelemasta kolmestakymmenestä (30) thaimaalaisesta äidistä 10 oli jättänyt kou-

lun kesken, 17 käynyt yläasteen loppuun ja loput kolme suorittaneet ammattitutkinnon. 15 naista asui omilla tai puolison vanhemmilla ja loput huumeita käyttävän puolison kanssa. Viisi naista kävi töissä ja loput olivat työttömiä.

Lapsuuden kokemuksia tutkimuksessa ei käsitelty. Silvia ym. (2012) eivät mainitse artikkeleissaan tutkimukseen osallistuneiden taustoja ollenkaan. Virokangas ja Sinko (2009, 110) sivuaa aihetta ohimennen yhden naisen haastattelussa, jossa haastateltavan kuvataan pyrkineen normaaliin elämään, mutta normaalius on hänelle vierasta, koska haastateltava ei ole elänyt normaalia elämää lapsuudessaan. Virokangas (2019, 160) toteaa, että haastattelemillaan äideillä oli usein taustalla omia traumaattisia kokemuksia. Poikkeava kertomus löytyy Väyrysen (2006, 88–89) artikkelista, jossa haastateltava kuvaa opiskelleensa ammatin ja olleensa hyvässä työssä ja yrittäjänä. Hän kuvaa olleensa ”oikea kiltti tyttö”, mutta viranomaiset näkevät hänet vain huumeidenkäyttäjän ja rikollisen puolisona. Aineiston artikkelit antavat viitteitä huonosuuden kasautumisesta, mutta aihetta ei käsitelty artikkeleissa tarpeeksi johtopäätöksiin. Taplinin ja Mattickin (2015) ja Haritavornin (2016) artikkelit antavat viitteitä huumeita käyttävien äitien heikosta kulttuurisesta pääomasta, sillä suurimmalla osalla heidän tutkimukseensa osallistuneista äideistä oli matala koulutustaso tai koulunkäynti kokonaan keskeytynyt.

4.2 Auttamisjärjestelmä: tukija vai ulossulkija?

Koska habitus yhdistää tietynlaiset asemat ja elämäntyyli makuineen ja hyödykevalintoineen yhteen, liittyy siihen myös kulttuurisesti jaettua kategorisointia ja ennakoluuloja ja jopa leimaamista. Siinä missä elämän kokemuksen ja kasvatuksen aikaan saaman maun ja habituksen kautta ihmisryhmät yhdistyvät edustamaan tiettyä sosiaalista asemaa, ne sulkevat myös muut sen aseman ulkopuolelle. Yhteiskunnallinen kerrostuminen ja hierarkkisuus tulee esille juuri maun kautta, joka on osa habitusta. (Bourdieu 1998, 18–19, Purhonen ym. 2014, 15–19.) Tutkimus vahvisti, että nämä hierarkiat ja ulossulkemisen mekanismit, eivät ole tiedostettuja prosesseja, eikä niihin aina liity kenenkään aktiivista toimintaa. Kuitenkin yhteiskunnassa vallitsevat mielipiteet ja kategorisoinnit vaikuttavat huumeita käyttävien naisten käsitykseen itsestään ja heistä tulee huumeäitejä itselleen ja muille. Pahimmillaan äidit suljetaan kokonaan ulos äitiyden kentältä, joka vahvistaa heidän toimijuuttaan huumeidenkäyttäjänä.

Aineiston tutkimukset ovat toteutettu neljässä eri maassa, joten myös auttamisjärjestelmissä on eroavaisuuksia. Sosiaaliviranomaisista tai lastensuojelusta puhutaan kaikissa kolmessa Suomessa tehdyssä artikkelissa ja Australiassa tehdyssä artikkelissa.

Thaimaassa tehdyssä tutkimuksessa perhe ja sukulaiset sekä terveydenhuolto auttavat huumeita käyttäviä äitejä vanhemmuudessa. Portugalissa tehdyssä tutkimuksessa terveydenhuollon ammattilaiset ja sosiaalihuollon valvonta nostetaan esille, mutta auttamisjärjestelmän rakennetta ei kuvata tarkemmin. Tämän vuoksi käytän palvelujärjestelmästä käsitettä auttamisjärjestelmä.

Habituksen merkitys äitien ja auttamisjärjestelmän kohtaamisissa nousee artikkeleissa hyvin esille. Viidessä artikkelissa naiset ovat kokeneet ulossulkemisen äitiyden kentältä huumeiden käytön vuoksi ja kaikissa artikkeleissa kuvaillaan leimaantumisen kokemuksia. Koska habitukseen ruumiillistuu sisäinen kokemusmaailma ja elämänhistoria, tehdään kategorisointia helposti ulospäin näkyvien toimintamallien ja ulkonäön perusteella. Huumeiden käyttö ei leimaa vain käyttäjää itseään, vaan myös tämän lähipiiriään. Virokankaan (2019, 158) haastattelussa eräs äiti kuvaa, että hänen lapsilleen on langennut ikuinen varjo "narkomaanin kakaroina". Virokangas ja Sinko (2009) kuvaa taas tilannetta, missä äiti on lähtenyt hakemaan apua sosiaalitoimesta perheelleen, mutta kohdannut ulkonäkönsä vuoksi pelkoa, jolloin viranomaiset hakevat vahtimestarin turvakseen kohdatakseensa äidin. Äidin asian käsittely jää pelon varjoon. Haritavorn (2016) ja Silva ym. (2012) nostavat myös esille auttamisjärjestelmässä äitien kohtaaman leimaamisen ja ennakkoluulot. Silva (2012, 364) kuvaa esimerkiksi erään äidin kertoneen, että heti hänet nähtyään ammattilaiset tiesivät hänet huumeidenkäyttäjäksi, jolloin hän sai erilaista kohtelua.

Vakavin esimerkki leimaamisen vaikutuksista nousee esille Väyrysen (2006) artikkelissa, jossa äiti leimataan huumeidenkäyttäjäksi huumeita käyttävän miehen vuoksi. Äiti pyrkii hakemaan apua uupumukseensa, mutta saa vastaansa syyttelyä ja painostusta. Uupumus nähdään johtuvan huumeiden käytöstä, vaikka se on todellisuudessa seurausta ponnisteluista, joissa äiti pyrkii osoittamaan olevansa hyvä äiti. Lopulta lapset otetaan huostaan, mikä saa äidin aloittamaan huumeiden käytön. Äiti kuvaa, että alkoi käyttämään huumeita ainoastaan sen takia, kun lapset vietiin häneltä pois. (Väyrynen 2006, 83.) Hän tulee totaalaisesti ulossuljetuksi äitiyden kentältä, koska hänen ulkoinen habituksensa, jota määrittää huumeita käyttävä mies, ei sovi hyvän äidin habitukseen.

Habitus voi johtaa harhaan myös toiseen suuntaan. Virokankaan ja Sinkon (2009, 108) haastattelussa äiti kertoo, että vaikka vastasyntyneen virtsasta löytyi opiaattijäänteitä, sairaalan henkilökunta ei huomaa äidin heroiinin käyttöä synnytysosastolla. Myös vastasyntyneen vieroitusoireet jäivät huomaamatta kaikilta muilta paitsi äidiltä itseltään. Äiti hoivaa ja imettää lasta, joka ei sovi huumeidenkäyttäjän habitukseen. Äiti perustelee valehteluaan sillä, että pelkäsi menettävänsä lapsen. Pelko nousee esille jokaisessa kuudessa artikkelissa. Pelkoa herättää sekä lapselle huumeiden käy-

töstä aiheutuvat traumat, vauriot ja sosiaalisen perimän riski, mutta myös lapsen menettämisen pelko. Virokankaan (2019, 154) haastattelussa eräs äiti kuvaa eristäytyneensä lapsensa kanssa kotiin käyttämään huumeita, jotta lasta ei vietäisi pois.

Taplin ja Mattick (2015, 34–35) osoittivat, että huumeidenkäyttö leimaa vanhemman niin vahvasti, että lapsi saatetaan ottaa huostaan riippumatta tämän kyvystä toimia vanhempana. Riskiä lisäsi erityisesti se, jos äidiltä oli otettu aiempi lapsi huostaan. Tällöin usein seuraavat lapset otettiin huostaan automaattisesti syntymän jälkeen. Huumeidenkäyttäjän habitus on niin vahva, että äitien muut ongelmat, kuten omat koetut traumat, mielenterveysongelmat ja taloudelliset ongelmat jäävät usein tunnistamatta. Taplinin ja Mattickin (2015, 34) tutkimukseen osallistuneesta 171 äidistä lähes 64 % kertoi hakeutuneensa päihdehoitoon lapsensa vuoksi. Korvaushoidon aloittaminen johti tutkimuksen mukaan lastensuojeluilmoitukseen ja lisäsi myöhemmin riskiä huostaanottoon, siitä huolimatta, että lähes 74 % hoitoon osallistuneista äideistä ilmoitti vanhemmuutensa parantuneen korvaushoidon myötä. Silva ym. (2012, 365) haastatteli myös korvaushoidossa olleita äitejä (N=24) ja osoitti, että yhdenkään tutkimukseen osallistuneen äidin lapsen tuentarpeen taustalta ei löytynyt esimerkiksi lapsen perustarpeiden laiminlyöntiä, vaikka se on yleinen syy lastensuojeluilmoitukseen huumeita käyttävien vanhempien perheissä.

Tutkimus osoittaa huumeita käyttävien naisten äitiyden yksinäiseksi kamppailuksi. He tunnistavat paikkansa huumeäiteinä. Yksinäisyyttä värittää myös pelko lastensa menettämisestä. Artikkeleissa sosiaalinen tukiverkosto koostuu usein myös huumeita käyttävästä puolisoista. Miessuhteet värittävät useissa artikkeleissa huumeita käyttävien äitien kertomuksia. Sen sijaan auttamisjärjestelmän rooli äitien kertomuksissa on ristiriitainen. Leimaamisen ja ulossulkemisen lisäksi auttamisjärjestelmä koetaan myös tukijaksi. Esimerkiksi Silva ym. Artikkelissa kuvataan ”hyviä ammattilaisia”, jotka tuellaan ja ymmärtämisellään tukivat naisten kokemusta äitiydestään. Myös Sinko ja Virokangas (2009, 105, 113) antoivat lastensuojelulle ristiriitaisen merkityksen äitien kertomuksissa. Lastensuojelu oli sekä tuki ja kontrolloija. Vaikka huostaanotto pelotti, sitä myös toivottiin lapsen parhaaksi. Toisaalta lastensuojelu näyttäytyy myös hyvin etäisenä rakenteena, joka tarkkailee äitien toimintaa taustalla.

Esille nousee myös vihan ja katkeruuden tunteita auttamisjärjestelmää kohtaan. Väyrysen (2006, 90–92, 100) artikkelissa haastateltava tulee palvelujärjestelmän pettämäksi, kun haastateltavan avun hakemiseen vastataan leimaamalla äiti huumeidenkäyttäjäksi vastoin totuutta. Syntyy kamppailu, jossa äiti pyrkii kaikin keinoin osoittamaan, että ei käytä huumeita ja sosiaaliviranomaiset taas pyrkivät osoittamaan, että äiti käyttää huumeita. Lopulta tilanne päättyy huostaanottoon. Katkeruus ja viha yhteiskuntaa kohtaan saa äidin tekemään rikoksia ja etsimään arvostusta huumeiden käytön kentältä. Myöhemmin tullessaan uudelleen raskaaksi äiti joutuu uudelleen palvelujärjestelmän leimaamaksi ja torjumaksi huumeidenkäyttäjän habituksen

vuoksi. Hän kuvaa saaneensa paikan turvakodista vasta ”pitkällisen sossun piinaamisen jälkeen.” Artikkelit kuvaavat, kuinka yksittäiset kohtaamiset sosiaaliviranomaisen kanssa määrittävät äitien suhtautumista koko auttamisjärjestelmää ja jopa yhteiskuntaa kohtaan. Kohtaamisilla on vaikutusta siihen, miten äidit käsittävät itsensä: Äitiyden vai huumeiden käytön kautta. Huumeidenkäyttäjän habitus ei määritä naisten äitiyttä vain yksittäisissä kohtaamisissa, vaan ennakkoluulot huumeiden käyttäjiä kohtaan kuvastuu myös rakenteellisella tasolla esimerkiksi palveluiden riittämättömyytenä ja kontrollin määränä palveluissa. Huostaanoton pelossa apua ei uskalleta aina hakea.

Ulossulkeminen äitiydestä huumeidenkäyttäjän habituksen vuoksi ei tapahdu aina palvelujärjestelmän taholta, vaan voi olla myös huumeita käyttävän äidin sisäinen kokemus. Huumeita käyttävä nainen on sosiaaliselta asemaltaan yhteiskunnan heikoimmassa asemassa. Äitiys ja raskaus näyttäytyy aineistossa äitien kokemana pelastuksena, jolloin heistä voi tulla ”normaaleja”. Kaikissa kuudessa artikkelissa äidit halusivat lopettaa huumeiden käytön raskauden tai lapsen vuoksi. Silva ym. (2012, 362–363) ja Taplinin ja Mattickin (2015, 34–35) artikkeleissa lähes kaikki äidit hakeutuivat päihdehoitoon saatuaan tietää raskaudestaan. Kaikki eivät pystyneet silti lopettamaan huumeiden käyttöä.

Lapsen syntymä koettiin pelastuksena ja mahdollisuutena aloittaa uusi elämä. Tämä toive paremmasta nousi esille jokaisessa aineiston artikkelissa. Myös lapsen parhaaksi toimiminen nousi esille, vaikka se tarkoittaisi lapsen pois antamista. Haritavorn (2016, 1169–1170, 1174) kuvaa äitiyttä thaimaalaisten naisten elämäntarkoitukseksi. Tämän vuoksi tutkimukseen osallistuneet äidit yrittivät lopettaa huumeiden käytön tai korvaamaan käyttämänsä huumeen raskausaikana sikiölle turvallisemmalla. Eräs äiti kuvaa lastaan tulevaisuutenaan, jota hänellä ei aiemmin ollut. Äitiys ja lapset ovat äideille tärkeitä ja kun he siitä huolimatta eivät pysty lopettamaan huumeiden käyttöä, he päätyvät antamaan lapsensa sukulaistensa hoitoon. Äidit pelkäävät, että ovat lapsilleen huonona roolimallina ja leimaavat heidän tulevaisuutensa. Thaimaalaisten äitien kertomuksissa ulossulkeminen on vahvaa. Äitiyden odotukset ovat niin korkealla, että sen lisäksi, että sukulaiset ja auttamisjärjestelmä leimaa heidät kyvyttömiksi äideiksi, he jakavat tämän kokemuksen myös itse. Eräs äiti kuvaa, että antaessaan lapsensa appivanhemmille asumaan, sukulaisten ainoa toive oli, että äiti ei pidä lapsen mitään yhteyttä, jotta hän ei saa huonoja muistoja äidistään.

4.3 Habituksen dynaamisuus

Habituksien yhdistävä vaikutus tukee toimijoiden tiettyjä toimintamalleja. Kuten on jo todettu, habitus yhdistää tietyt elämäntavat ja tyyliyt yhtenäiseksi joukoksi ja

synnyttää niin sanotun käytännön tajun, jonka avulla toimija näkee, miten tilanteessa kuuluu toimia ilman rationaalista ajattelua. Toimintamallit, maut ja mieltymykset muodostuvat pitkällisen sosiaalistumisen seurauksena. Habitus ei kuitenkaan ole este rationaaliselle ajattelulle. Se myös muuntuu uusien kokemusten myötä, vaikka vanha elämäkokemus säilyy aina taustalla. Habitus on siis kestävä, mutta myös dynaaminen. (Bourdieu 1998, 18–19, 36–37; Bourdieu & Wacquant 1995, 161–165.)

Koska habitukseen liittyy myös yhteisöllisyyttä ja ryhmäytymistä tiettyyn sosiaaliseen ryhmään, tarkastelin aineistosta äitien sosiaalisia verkostoja ja niiden vaikutuksia äitien toimintaan. Siinä missä äitiys näyttää aineistossa yksinäiseltä, niin huumeiden käyttöön äidit saavat sosiaalista tukea usein esimerkiksi huumeita käyttävältä puolisoltaan. Kentät yhdistävät samankaltaiset habitukset yhteen vahvistaen tietynlaisia toimintamalleja ja makuja (Bourdieu & Wacquant 1995, 126–127). Ne äidit, jotka saivat sosiaalista tukea myös vanhemmuuteen, pärjäsivät vanhemmuudessa parhaiten. Taplin ja Mattick (2015, 35) osoittivat, että vaikka juuri huumeita käyttävien äitien sosiaalisen tuen tarve äitiyteen oli suuri, he saivat vähemmän sosiaalista tukea vanhemmuutensa kuin muu väestö. Huumeita käyttävät äidit tuomitaan huonoiksi äideiksi, eikä tukea tarjota. Tutkimus kuitenkin osoitti, että osa niistä äideistä, jotka saivat sosiaalista tukea esimerkiksi omilta vanhemmiltaan, pystyivät näiden avulla huolehtimaan myös lapsistaan ilman lastensuojelun tarvetta. Myös Virokankaan (2019, 150) tekemässä haastattelussa eräs äiti korosti äidiltään ja ammattilaisilta saamaansa hyvää palautetta tärkeänä.

Haritavorn (2016, 1175) tutki thaimaalaisia huumeidenkäyttäjiä äitejä. Aineiston perusteella Thaimaassa lapset siirtyvät usein sukulaisten hoivaan, jos vanhemmat eivät voi heistä itse huolehtia. Sosiaalisesta tuesta ei kuitenkaan voida puhua, sillä sukulaisadoptioon liittyy rankaiseva ilmapiiri äitiä kohtaan, sillä äidin katsotaan epäonnistuneen tehtävässään. Eräs äiti kertoo, että hänen lapsiansa on kielletty kutsumasta häntä enää äidiksi, koska hän käyttää huumeita. Toiset estävät äidin ja lasten yhteydenpidon kokonaan. Äitiys tuomitaan huumeiden käytön vuoksi epäonnistuneeksi ja äidit hakeutuvat huumeiden käyttäjien pariin saadakseen sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunteen. Yhteiskunta on jakautunut eri kentiksi, joilla hallitsee omat säännöt ja pelit. Eri kentillä arvostetaan eri ominaisuuksia ja valttikortteja. (Bourdieu & Wacquant 1995, 126–127). Koska huumeita käyttävillä äideillä on huonosti äitiyden kentälle sopiva habitus ja pääomat, eivät he saa sosiaalista tukea äitiyden kentällä.

Huumeidenkäyttö ja miessuhteet yhdistyvät useassa eri tutkimuksessa. Sinko ja Virokangas (2009, 106, 113) ja Virokangas (2019, 146) toteavat, että useassa haastattelun kertomuksessa huumeiden käyttöön on liittynyt äitien miessuhteet. Usein miessuhteiden merkitys nousee huumeongelman pahenemisvaiheessa. Esimerkiksi yksi äiti kertoo miesystävän helpottavan huumeiden saantia, jolloin suhteen merkitys ko-

rostuu jättäen perhe-elämän lasten kanssa toissijaiseksi. Väyrysen (2006) tutkimuksessa suhde huumeita käyttävään mieheen leimaa äidin niin pahoin, että hän päätyy lopulta myös itse huumeidenkäyttäjäksi.

Myös Silva ym. (2012, 364) tutki kumppanien tuen merkitystä äideille. Haastatteluissa kumppanien tuki vanhemmuudelle nousi merkittäväksi, jos kumppani ei käyttänyt huumeita ja osallistui lasten hoitoon. Myös päihteitä käyttävän kumppanin tuki oli tärkeää, jos tämä aloitti päihdehoidon yhtä aikaa äidin kanssa. Jos tuki puuttui, oli päihdekuntoutuksella suurempi riski epäonnistua ja parisuhteella päätyä eroon. Ilman tukea äidit joutuivat eristäytymään sosiaalisesti, joka aiheutti merkittävää yksinäisyyttä. Naiset joutuivat jättämään sosiaalisen ryhmän, eli kentän, johon aikaisemmin kuuluivat, jotta välttäisivät huumeongelman uusiutumisen. Aineiston perusteella voidaan sanoa, että huumeidenkäytön lopettamiseksi, äidit tarvitsevat enemmän sosiaalista tukea vanhemmuuteensa. Motivaatio ja halu lopettamiseen nousee esille jokaisessa artikkelissa, mutta esteeksi nousee sosiaalisen tuen puute, palveluiden riittämättömyys ja muiden ongelmien, kuten mielenterveysongelmien huomiotta jättäminen. Huumeiden käyttöön liittyvä habitus kuitenkin aiheuttaa sosiaalisen tuen puutteen äitiyteen, ja äidit tulevat torjutuksi äitiyden kentältä.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimus irrottaa huumeita käyttävät äidit kulttuurisesti jaetusta kategoriasta "huumeäiteinä", jolloin äitiyttä tulkitaan huumeiden käytön näkökulmasta. Integraatiivinen kirjallisuuskatsaus ja käyttämäni aineisto onnistuivat vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Tiivistetysti voidaan sanoa, että huumeidenkäyttäjän habitus on niin vahva, että äitien halua toimia lapsiensa parhaaksi ei tunnisteta. Huumeidenkäyttäjän habituksesta johtuva ulossulkeminen äitiyden kentältä on sekä äitien sisäinen kokemus, mutta se näkyy myös yksittäisissä kohtaamisissa työntekijän ja asiakkaan välillä sekä auttamisjärjestelmän rakenteissa. Äidit pelkäävät hakea apua riippuvuuteensa, koska pelko huostaanotosta on suuri.

Tutkimusaiheeni liittyy jo hyvin heikossa asemassa olevaan ryhmään. Useassa vaiheessa tutkimusta jouduin miettimään, että en vahvistaisi päinvastoin tarkoituksiani huumeiden käyttöön liittyvää leimautumista tai huumeita käyttävien äitien ennestään huonoa asemaa. Toisaalta en myöskään halunnut antaa kuvaa, että pitäisin huumeiden käyttöä ja vanhemmuutta ongelmattomana. Päihdehaittojen seuraukset lapsille ovat kiistattomat ja huostaanotto tai sijoitus on Lastensuojelulain (417/2007) mukaisten perusteiden täytyessä aiheellinen. Tutkimus kuitenkin osoittaa myös, että huumeiden käytöstä huolimatta äidit pitivät lapsiaan tärkeinä ja heillä on halu toimia lapsiensa parhaaksi. Äidit tarvitsevat nykyistä laajempaa tukea ja ennen kaikkea hyväksyntää, jotta huumeidenkäyttäjän habitukseen liittyvä toivottomuuden leima ei määritä heidän äitiyttään.

Tutkimus osoittaa, että huumeiden käyttöön liittyy paljon stigmaa ja leimautumista, joka vaikuttaa huumeita käyttävien äitien kohtaamiseen ja tukemiseen auttamisjärjestelmässä. He ovat suuressa riskissä tippua kokonaan turvaverkkojen ulkopuolelle. Ongelmat myös siirtyvät sukupolvelta toiselle. Äitiys nähdään kulttuurisesti tärkeänä. Äidit ovat lempeitä hoivaajia ja uhrautuvat lastensa vuoksi. Huumeiden käyttöön liittyy taas vastuuttomuus, rikollisuus ja maskuliininen kovuus. Koska huu-

meiden käyttäjien ja äitiyden habitukset ovat niin kaukana toisistaan, joutuvat huumeita käyttävät äidit usein kokonaan suljetuiksi äitiyden kentältä. Tästä seuraa huumeriippuvuuden pahentuminen ja marginalisoituminen yhteiskunnan reunoille. Ulossulkemisen sijaan äidit tarvitsevat arvostavaa kohtaamista ja tukea vanhemmuutensa, jotta he voivat parantua riippuvuudestaan ja toteuttaa äitiytään.

Huostaanotto ei tarkoita äitiyden päättymistä, vaikka se usein johtaa kokemukseen äitiyden särkymisestä. Erityisesti huostaanoton yhteydessä äidit tarvitsevat enemmän tukea. Pitkänen (2011, 114–117) kuvaa vanhempien tukemista huostaanoton jälkeen usein puutteelliseksi. Tuki on sirpaleista ja vaatii vanhemman aktiivisuutta siitäkin huolimatta, että vanhemmuuden on todettu auttavan kuntoutumisessa mm. päihdeongelmista. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijaisin keino turvata lapsen etu ja turvallisuus. Se ei kuitenkaan adoption tapaan poista kaikkia vanhempien tai huoltajien oikeuksia, vaan vain rajaa niitä. Huostaanoton tarkoitus ei ole myöskään olla lopullinen ratkaisu, vaan toistaiseksi voimassa oleva interventio. Tästä huolimatta huostaanoton jälkeisissä vanhempien asiakassuunnitelmissa on usein puutteita tai ne puuttuvat kokonaan. (Pösö 2016, 11–12; Helavirta 2016, 211–213.) Tuen tarjoamisen pitäisi olla nykyistä systemaattisempaa.

Dyba, Moesgen, Klein & Leyendecker (2019, 111–112) tutkivat Saksassa metamfetamiini riippuvuuden hoidossa olevia vanhempia. Tutkimus osoitti, että jos yksilö ei ole kokenut hoivaa ja turvaa omilta vanhemmiltaan tai muilta aikuisilta lapsuudessaan, on hänellä myös itsellään hankaluuksia täyttää vanhemmuuden vaatimuksia myöhemmin. Habitukseen liittyvät toimintamallit muotoutuvat jo lapsuudessa, joten yksilöön iskostuu lapsuutensa vanhemmuuden toimintamalli. Puutteelliset vanhemmuustaidot aiheuttavat stressiä vanhemmalle, koska hän ei kykene täyttämään vanhemmuuteen liittyviä odotuksia. Stressi vahvistaa vanhempien masennusta ja huononmuuden kokemusta vanhempina. Lisäksi syntyy kehä, jossa huonot toimintatavat siirtyvät sukupolvelta toiselle. Vanhemmuustaitojen opettelussa ja vahvistamisessa riippuvuushoidon yhteydessä nähtiin tutkimuksessa olevan hyötyä vanhemmille. Vanhemmat tarvitsivat apua niin uusien toimintamallien omaksumisessa kuin selviytymismallien oppimisessa. Myös tämän kirjallisuuskatsauksen tulos tuki tätä. Habitus muodostuu pitkällisen sosiaalistumisen myötä, mutta on muuntuva. Huumeiden käytöstä huolimatta äidit pystyvät oppimaan uusia vanhemmuuden toimintamalleja, mutta tarvitsevat tähän tukea.

Jos äidit suljetaan huumeiden käytön vuoksi automaattisesti ulos äitiyden kentältä, eivät he saa mahdollisuutta toteuttaa vanhemmuuttaan, vaikka vanhemmuus on todettu toimivan myös voimavarana kuntoutumisessa. Lisäksi tämä tutkimus antoi kuvan kulttuurisesti jaetusta äidin habituksesta, jossa virheettömyys, lasten vuoksi uhrautuminen ja kova työ lasten eteen on ihanteena. Jos odotusten mukainen äitiys ei toteudu seuraa häpeää ja syyllisyyttä. Häpeä ja syyllisyys syntyy, kun äidit kokevat

itsensä, siis oman habituksensa, sopimattomaksi äitiyden kentälle. Ulkopuolisuuden tunne heikentää äitiyden kokemusta.

Pohjola (2009a, 251) kuvaa häpeän ja syyllisyyden vahingollisuutta. Kun yksilö rikkoo yhteiskunnan moraalia tai järjestystä, hän kohtaa vihaa ja torjuntaa. Moraalinen leima merkitsee heidän toimintansa vääräksi ja siitä syntynyt häpeä ja syyllisyys muuttuu sisäistetyksi kokemukseksi, jonka seurauksena yksilö myös itse tuomitsee itsensä, eikä löydä ulospääsyä tilanteeseensa. Tämä oli hyvin nähtävissä tutkimuksen aineistossa. Äidit tunnistivat, että heidän habituksensa ei sovi äitiyden kentällä. Tämä oli myös heidän sisäinen kokemuksensa. Bourdieun habitus käsite antaa keinon tarkastella sosiaalisia ongelmia ilman, että ongelmat määrittävät ihmistä. Sosiaaliset ongelmat eivät ole valintoja, huonommuutta tai epäonnistumista. Sen sijaan yhteiskunnan rakenteet ja asenneilmapiiri ylläpitää monia ongelmia. Työntämällä huumeidenkäyttäjät marginaaliin yhteiskunnan reunoille vahvistuu huumeiden käyttöön liittyvä stigma ja toiseus. Tutkimuksella teen näkyväksi ihmisten erillisyyden ongelmistaan. Vaikka äiti käyttäisi tai olisi käyttänyt huumeita, se ei tee hänestä silti automaattisesti huonoa äitiä.

Pohjola (2009b, 73–75) kuvaa asiakkaan asemaa palvelujärjestelmässä. Auttamistilanteissa on kyse aina vuorovaikutustilanteesta, jossa tarkoituksena on auttaa toista. Usein kuitenkin autettavaa tulkitaan hänen ongelmansa kautta niin, että asiakasta ja ongelmaa ei nähdä erillisinä. Esimerkiksi huumeäiti on tätä kuvaava käsite. Kun ihminen tulkitaan hänen ongelmansa läpi, toiseus vahvistuu. Lisäksi asiakas määrittyy vaikeaksi asiakkaaksi, jos hänellä on vaikea ongelma. Esimerkiksi huumeidenkäyttäjät nähdään toiseuden kautta. Heidän valintansa, mielipiteensä ja tekonsa ovat väärä ja muista erillisiä. Auttamistilanteeseen sisältyy tällöin eettisiä ja moraalisia jännitteitä, eikä auttaminen tapahdu tästä asemasta.

Huumeidenkäyttäjän habitus on niin vastakkainen äitiyden ihanteen kanssa, että äitiys jää kokonaan huomioimatta. Bourdieun teoria ei kuitenkaan jätä ihmisiä uhrin asemaan. Yksilö tekee valintansa itse omista mahdollisuuksistaan käsin. Näitä mahdollisuuksia ovat pääomat ja habitus ja näihin liittyvä sosiaalinen asema. Tutkimus antaa kuvan yhteiskunnallisesta kerrostuneisuudesta, jossa yksilöt syntyvät hyvin eriarvoisiin lähtökohtiin. Hierarkkinen sosiaalisten asemoiden kerrostuminen estää yksilöä toteuttamasta toimijuuttaan vapaasti. Näkymättömät sosiaaliset rakenteet ja ulossulkeminen estävät yksilöitä toteuttamasta mahdollisuuksiaan täysmääräisesti. Nämä rakenteet myös siirtyvät hänen sisäiseksi kokemuksekseen omista mahdollisuuksistaan. Kuten eräs äiti sanoi Virokankaan (2019, 158) haastattelussa, hänen lapsensa kantavat ikuisesti leimaa ”narkomaanin kakaroina”. Koska tämä tutkimus on suoritettu kirjallisuuskatsauksena, on se asettanut rajoitteensa tutkimuskysymyksiin ja habituksen tutkimiseen. Habitukseen liittyy esimerkiksi vahvasti kieli, joka toimii vahvana sosiaalisten asemoiden erittelijänä. Jatko-tutkimuksena olisi mielenkiintoista

selvittää, miten palveluorganisaatioiden kieli ja asiakkaiden kieli näyttäytyy toiseutta lisäävänä tai poistavana tekijänä.

LÄHTEET

Andersson, M. (2019). Äitiys on mahdollisuus. Teoksessa A. Pehkonen, T. Kekoni & K. Kuusisto. Oikeus päihdehuoltoon (s. 115–139). Tampere: Vastapaino.

Dean, H. (2016). 1. Poverty and Social Exclusion. Teoksessa H. Dean & L. Platt. Social Advantage and Disadvantage. First edition. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.

Dyba, J, Moesgen, D, Klein, M, Leyendecker, B. (2019). Mothers and fathers in treatment for methamphetamine addiction – Parenting, parental stress, and children at risk. *Child & Family Social Work*. 24: 106–114. <https://doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/cfs.12587>

Bourdieu, P. (1985). Sosiologian kysymyksiä (suom. J. P. Roos). Tampere: Osuuskunta Vastapaino. (Alkuperäisteos julkaistu 1980)

Bourdieu, P. (1998). Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. (Suom. M. Siimes). Tampere: Vastapaino. (Alkuperäisteos julkaistu 1994)

Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1995). Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. (Suom. M. Sabour ja M. A. Salo). Joensuu: Joensuu University Press. (Alkuperäisteos julkaistu 1992)

Hakkarainen, P. (2023). Suomessakin olisi jo aika luopua huumeiden käytön rangaistavuudesta. Teoksessa K. Nuotio, K. Simojoki & E. Yli-Hemminki (toim.), Parempapäihdepolitiikkaa. (s. 21–43). Helsinki: Gaudeamus.

Haritavorn, N. (2016). I am just a ‘maae’ (mother): experiences of mothers injecting drugs in Thailand. *Sociol Health Illn*, 38: 1167–1179. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12448>

Hautala, S. (2021). Kertomuksia huumeiden ongelmakäytön haavoittamista perhesuhteista. Teoksessa J. Järvinen-Tassopoulos & H. Pirskanen (toim.), Riippuvuus perheessä (s. 168–194). Helsinki: Gaudeamus.

Helavirta, S. (2016). Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijän kuvaamana. Teoksessa R. Enroos, T. Heino & T. Pösö (toim.), Huostaanotto lastensuojelun vaativin tehtävä (s. 188–223). Tampere: Vastapaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2009). Tutki ja kirjoita (15., uudistettu painos.). Helsinki: Tammi.

Holmila, M., Bardy, M. & Kouvonen, P. (2008). Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(4), 421–432.

Kallinen, Kati (2019). Perhehoitoon sijoitettujen lasten suhteet biologisiin vanhempiinsa. *Yhteiskuntapolitiikka*. 84 (2019):1, 41–50.

Karttunen, T. (2021a). Kannattelu ja vaurioituminen naisten päihdeongelmien sävyttämissä läheissuhteissa. Teoksessa J. Järvinen-Tassopoulos & H. Pirskanen (toim.), Riippuvuus perheessä (s. 141–167). Helsinki: Gaudeamus.

Karttunen, T. (2021b). Hoitoon kiinnittyminen ja hoidossa pysyminen päihdehoidon toimivuuden kriittisinä tekijöinä. Teoksessa A-L. Matthies, & K. Turtiainen & A-R. Svenlin (toim.), Aikuissosiaalityö Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus.

Koski-Jännes, A. & Pennonen, M. (2010). Päihdealan ammattilaisten käsityksiä aineriippuvuuksista. *Janus* 18(3), 208–224.

Kurvinen, A. & Orjasniemi, T. (2017). Häpeän päivät, pelon yöt -Lapsuuden kokemuksia ongelmajuovista vanhemmista. *Janus* 25(2), 127–143.

Nuotio, K., Simojoki, K. & Yli-Hemminki, E. (2023). Johdanto – Suomalaisen päihdepolitiikan nykytila. Teoksessa K. Nuotio, K. Simojoki & E. Yli-Hemminki (toim.), Parempaa päihdepolitiikkaa. (s. 9–17). Helsinki: Gaudeamus.

Platt, L. (2016). 4. Class, Capitals, and Social Mobility. Teoksessa H. Dean & L. Platt. Social Advantage and Disadvantage. First edition. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/acprof:oso/9780198737070.001.0001>

Pehkonen, A., Kekoni, T. & Kuusisto, K. (2019). Päihdehuollon kehitys ja sosiaaliset oikeudet. Teoksessa A. Pehkonen, T. Kekoni & K. Kuusisto (toim.), Oikeus päihdehuoltoon (s.7–20). Tampere: Vastapaino.

Pirskanen, H. & Järvinen-Tassopoulos. (2021). Rahapeli- ja päihdeongelmat perhesuhteissa. Teoksessa J. Järvinen-Tassopoulos & H. Pirskanen (toim.), Riippuvuus perheessä (s. 13–28). Tampere: Gaudeamus.

Pitkänen, M. (2011). Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja nro. 26. Helsinki: Soccan ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja.

Pohjola, A. (2009a). Yhteenveto – tabujen purkamisen kysymykset. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), Tabujen kahleet (s.247–253). Tampere: Vastapaino.

Pohjola, A. (2009b). Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), Tabujen kahleet (s. 69–89). Tampere: Vastapaino.

Poikanen, H. & Kekoni, T. (2019). Asiakkaan oikeudet ja niihin vaikuttavat tekijät päihdepalveluissa. Teoksessa A. Pehkonen, T. Kekoni & K. Kuusisto (toim.), Oikeus päihdehuoltoon (s.49–82). Tampere: Vastapaino.

Purhonen, S., Gronow, J., Heikkilä, R., Kahma, N., Rahkonen, K. & Toikka, A. (2014). Suomalainen maku: Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen. Helsinki: Gaudeamus.

Purhonen, S. & Roos, J.P. (2006). Bourdieu ja minä. Tampere: Vastapaino.

Pösö, T. (2016). Johdanto. Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa R. Enroos, T. Heino & T. Pösö (toim.), Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä (s. 7–30). Tampere: Vastapaino.

Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja.

Sariola, S. (2006). "Joku, jota rakastaa ja josta huolehtia" Etnografinen tutkimus skotlantilaisista huumeita käyttävistä naisista. Teoksessa R. Nätkin (toim.), Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat (s. 137-163). Jyväskylä: PS-kustannus.

Silva, SA., Pires, AP., Guerreiro, C. & Cardoso, A. (2012). Balancing motherhood and drug addiction: The transition to parenthood of addicted mothers. *Journal of Health Psychology*. 18(3):359-367. doi:10.1177/1359105312443399

Silvasti, H. (2014). Sisällönanalyysi. Teoksessa I. Massa (toim.), Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen (s. 33-48). Helsinki: Gaudeamus.

Sinko, P. & Virokangas, E. (2009). Rajallisia äitiysidentiteettejä - Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. *Janus* 17(2), 104-120.

Taplin, S., & Mattick, R. P. (2015). The nature and extent of child protection involvement among heroin-using mothers in treatment: High rates of reports, removals at birth and children in care. *Drug and alcohol review*, 34(1), 31-37. <https://doi.org/10.1111/dar.12165>

Therborn, G. (2014). Eriarvoisuus tappaa. Tampere: Vastapaino.

Tuomi, J. & Sarajärvi A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Virokangas, E. (2019). Äitiysidentiteetin rakentuminen päihteitä käyttävien naisten kertomuksissa lapsistaan. Teoksessa A. Pehkonen, T. Kekoni & K. Kuusisto (toim.), Oikeus päihdehuoltoon (s. 141-163). Tampere: Vastapaino.

Vilka, H. (2023). Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Helsinki: Art House Oy.

Väyrynen, S. (2006). "Multa on viety se kaikesta tärkein..." Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuvioissa. Teoksessa R. Nätkin (Toim.), Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat (s. 81-105). Jyväskylä: PS-kustannus.

Väyrynen, S. (2009). Väkivallan tabu ja naisten huumeiden käyttö. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), Tabujen kahleet (s.179-203). Tampere: Vastapaino.

LIITTEET

LIITE 1

TAULUKKO 3 Aineiston esittely

Tutkimuksen tiedot	Tutkimuksen tarkoitus	Keskeiset tulokset
Virokannas, E. (2019) Äitiysidentiteetin rakentuminen päihteitä käyttävien naisten kertomuksissa lapsistaan. Teoksessa A. Pehkonen, T. Kekoni & K. Kuusisto. Oikeus päihdehuoltoon. Vastapaino	Tutkimus koostuu 19 huumeita käyttäneen äidin haastattelusta, joissa käsiteltiin huumeita käyttäneiden äitien kokemuksia äitiydestä. Aineistoa käsiteltiin narratiivisella otteella tarkoituksena selvittää, millainen vaikutus kulttuurisilla normeilla ja moraalikäsitelyillä on haastateltavien kokemukseen omasta äitiydestään.	Tutkimus osoitti, että äitien identiteetti rakentuu eri tavoin riippuen ajanjaksosta. Esimerkiksi päihteiden käyttö vaikuttaa äitiysidentiteettiin samoin kuin päihteistä raitistuminen. Haastateltavat peilasivat omaa äitiyttään normatiivisiin odotuksiin. Tutkimuksen osoittaa, että huumeita käyttävät äidit tarvitsevat leimaamisen ja rangaistuksen sijaan hyväksytyksi tulemistä, jotta äitiys identiteettiä voidaan hyödyntää kuntoutumisessa.
Haritavorn, N. (2016), I am just a 'maae' (mother): experiences of mothers injecting drugs in Thailand. Sociol Health Illn, 38: 1167-1179.	Fenomenologista perinnettä noudattaen tutkimus keskittyy Thaimaassa suonensisäisesti käyttävien äitien (N=30) subjektiivisten näkökulmien ymmärtämiseen. Tutkimuksessa selvitettiin äitien kokemuksia ja tapoja toteuttaa äitiyttään ristiriitaisten odotusten keskellä.	Tutkimus kuvaa äitien kamppailua äitiyden ja huumeidenkäytön välillä. Sisäistetyn käsityksen siitä, millaisen äidin tulisi olla ja ulkopuolelta tuleva tuomitseminen vaikuttaa äitien käsitykseen omasta äitiydestään. Useimpien äitien kohdalla pyrkimyksestä hyvään äitiyteen huolimatta äidit päätyivät antamaan lapsensa ulkopuolisen, usein perheenjäsenen hoitoon, todetessaan sen parhaaksi lapselle.
Stephanie Taplin & Richard P. Mattick, 2015 The nature and extent of child protection involvement among heroin-using mothers in treatment: High rates of reports, removals at birth and children in care	Tutkimukseen osallistui 171 naista opioidihoito-ohjelmassa Sydneyssä, Australiassa. Taplin ja Mattick selvittivät, miten lastensuojelu osallistui huumeita käyttäneiden äitien elämään sekä äitien kokemuksia vanhemmuudesta.	Tutkimus osoitti, että äideillä oli taustallaan usein päihdeongelman lisäksi muita ongelmia, kuten taloudellisia haasteita ja traumaattisia kokemuksia, jotka jäivät sosiaalipalveluissa huomioimatta. Tutkimus osoitti myös, että huumeiden

		käytöstä huolimatta, osa äideistä selvisi lasten hoidosta esimerkiksi omien vanhempiensa tuella.
Silva SA, Pires AP, Guerreiro C, Cardoso A. (2012) Balancing motherhood and drug addiction: The transition to parenthood of addicted mothers. Journal of Health Psychology.	Tutkimus on toteutettu puolistrukturoituina haastatteluina, joissa on käsitelty huumeriippuvaisten äitien äitiyden kokemuksia. Tutkimukseen haasteltiin 24 metadonia käyttävää 24–42-vuotiasta äitiä, joilla oli pieniä lapsia.	Tutkimus osoitti, että äitien tuntema syyllisyys ja pelko lapsen hyvinvoinnista vaikutti heidän tapaansa toimia äitinä. Suurin osa (N=17) hakeutui oma-aloitteisesti huumevieroitukseen saatuaan tietää raskaudesta. Raskaus koettiin mahdollisuudeksi tehdä muutos elämässä, mutta tutkimus nosti esille vahvan ristiriidan kokemuksen äitiyden ja huumeiden käytön välillä. Tästä seurasi, että usein lasten perushoittoon keskityttiin vahvasti, mutta lapsen emotionaalinen tuki jäi heikoksi.
Sinko, P. & Virokangas, E. 2009. Rajallisia äitiysidentiteettejä - Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. Janus 17(2)	Artikkeliin valikoitui 4 äitiä aiempien tutkimusta varten tehtyjen haastattelujen pohjalta. Heidän kertomustansa äitiyden ja päihderiippuvuuden ristiriitaisuudesta tulkitaan diskurssi-analyysin keinoin.	Tutkimus nostaa esille haasteltavien ponnisteluja hyvän äitiyden ja päihdeidenkäyttäjän identiteetin välillä. Lopulta huostaanotto murtaa äitiysidentiteetin kokonaan ja päihdeongelma syvenee. Lasten kotiin paluun myötä äidit opettelevat hyväksymään äitiyden rajoitteensa.
Väyrynen, S. (2006). "Multa on viety se kaikesta tärkein..." Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuvioissa. Teoksessa R. Nätkin (Toim.), Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus.	Artikkelissa analysoidaan 27-vuotiaan äidin äitiyttä huume kuvioissa. Haastattelu on osa Väyrysen väitöskirjaan varten tehtyjä haastatteluja. Väyrynen jäsentää haastattelua leimatun identiteetin ja vastapuheen käsitteillä	Artikkeli kuvaa minäkuvan sosiaalista rakentumista. Haastattava on kohdannut leimaantumista ja tuomitsevaa asennetta huumeita käyttävän puolison vuoksi. Lopulta ennakkoluulot toteuttavat itseään ja haastateltava alkaa itse toimimaan huume kuvioissa lasten huostaanoton jälkeen. Artikkelin osoittaa, miten tärkeää tuomitsematon kohtaaminen auttamistyössä on.